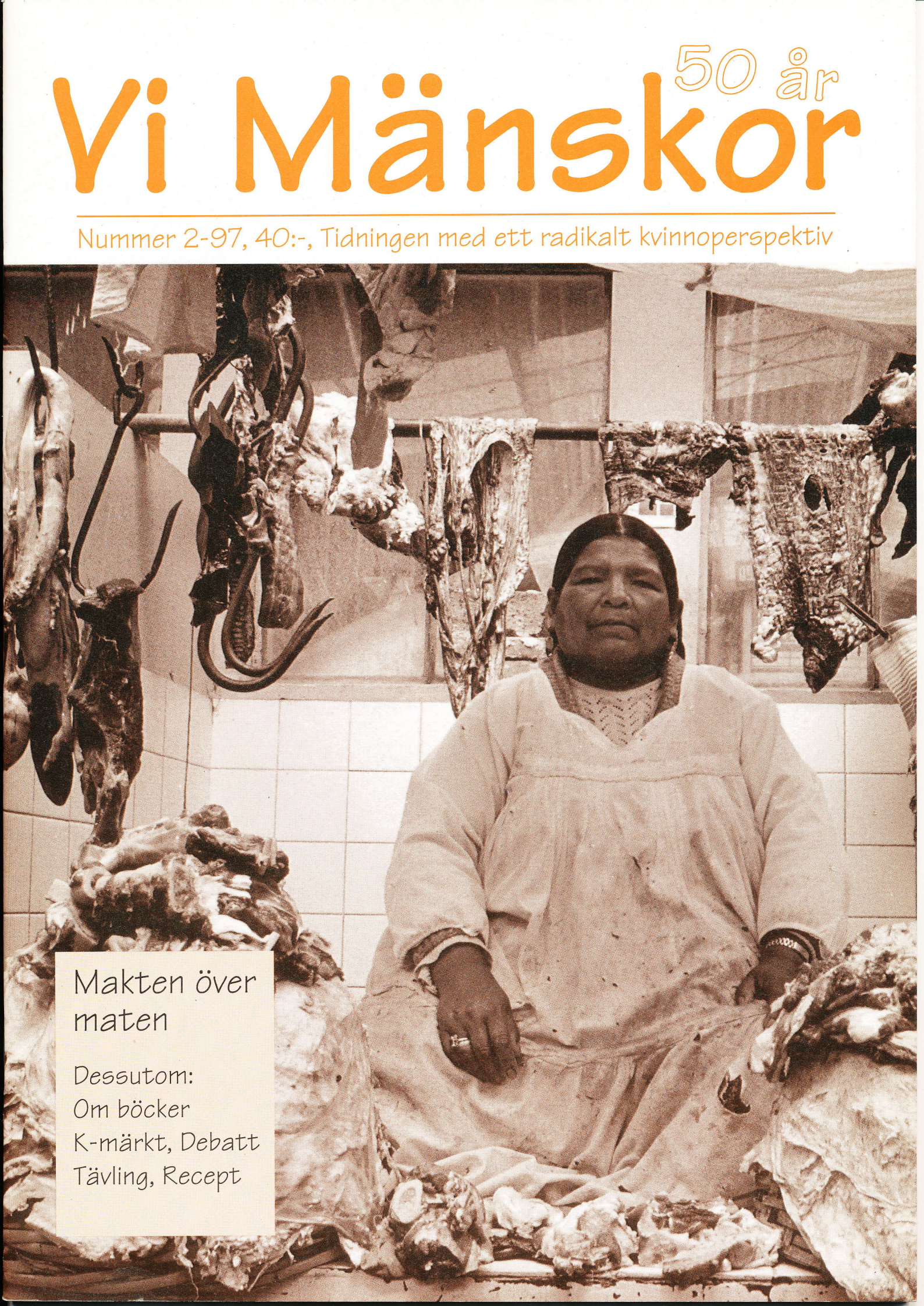

Vi Mänskor^{50 år}

Nummer 2-97, 40:-, Tidningen med ett radikalt kvinnoperspektiv

A sepia-toned photograph of a woman with dark hair, wearing a white, long-sleeved dress with a patterned collar. She is sitting in a room with white tiled walls. Behind her, several animal skins and heads are hanging from a horizontal pole. In front of her, there are large, crumpled pieces of animal skin or fur on the floor.

Makten över
maten

Dessutom:
Om böcker
K-märkt, Debatt
Tävling, Recept

Ledaren

Det är inne med mat nu för tiden. Bokhandelsdiskarna svämmas över av kokböcker med vackra färgbilder av exotiska rätter. TV-kanalerna tävlar om att visa upp kockar i full mundering med soppseven i högsta hugg, och även trogna radiolyssnare får ta del av en nästan parodisk dyrkan av exotiska kryddor och årgångsviner. Samtidigt gäller det för de flesta av oss att få matpengarna att räcka så långt som möjligt.

Svälten i Afrika gör sig påmind genom TV-bilder av döende barn, och även i det rika Europa tvingas människor förnedra sig och tigga för att få mat för dagen. Soppkök blir vanliga även i Sverige.

Ibland tänker jag tillbaka på barndomen och krigsårens nödort. Mamma var ensamstående med fyra små barn. Visst fanns det mat i Norge under kriget, men bönderna föredrog att sälja till tyskarna eller också sålde de svart. Fattigt folk göra sig inget besvär.

Sill stekt i fiskleverolja och grå och vattning potatis till alla mål, så minns jag kriget. Det var potatisgröt och potatissoppa och potatisvåfflor och potatislompe (en sorts tunnbröd). Men mamma hittade alltid på eleganta namn på rätterna, och det var ingen som klagade. Tydligt var det sunt att leva på det där viset, för varken jag eller mina bröder har någonsin varit sjuka.

Sommaren -43 skickades jag iväg till en bondgård i Vestfold för att äta upp mig. När jag kom hem, säkert tio kilo tjockare, berättade jag stolt att jag hade fått stekt fläsk och pannbiff varannan dag hela sommaren – bortsett från en gång när det gavs lax. Jag måste erkänna att stekt fläsk fortfarande är det bästa jag vet.

Idag har frågan om mat fått en helt ny dimension. Det kan vara hälsovådligt att äta! Genmanipulerade, besprutade och bestrålade grödor, galna ko-sjukan, monstertjurar, fruktansvärda djurtransporter, allt i den heliga profitens namn. Vi måste göra motstånd! Som konsument har vi ju stor makt.

Samtidigt med alla larmrapporter ökar lyckligtvis utbudet av alternativ. Det krävs medvetenhet och kunskaper för att hitta rätt i butikshyllorna. Men den som konsekvent väljer att köpa KRAV-märkt mat, ägg från frigående hönor, kött från ekologiska gårdar, som tänker på hur förödande lastbilstransporterna genom Europa är för miljön och därför försöker hålla sig till mat som är producerad i närsamhället – och som dessutom inser att produkter från tredje världen ska vara rättvisemärkta – om hon får en krona i himlen vet jag inte, men hon har åtminstone dragit sitt strå till stacken.

Som ett litet bidrag till en bättre värld handlar det mycket om mat i Vi Mänskor denna gång. Bon appétit!

Aase Bang

Aase Bang

PS. Det tar tid att vara en medveten konsument. Ännu ett argument för sex timmars arbetsdag!

Omslagsbild:
Hossein Mahini

Baksidan:
Anita Andersson
Pondicherry, Indien

Vi Mänkor är partipolitiskt obunden och ges ut av Svenska Kvinnors Vänsterförbund med 4 nummer per år.

För åsikter som framförs i artiklarna svarar respektive författare. Redaktionen förbehåller sig rätten att redigera inkommet material och ansvarar endast för beställt material.

Redaktionsadress:

Linnégatan 21
413 04 Göteborg
Tel: 031 - 42 28 94
Fax: 031 - 14 40 28
E-mail: gunnel@tripnet.se

Ansvarig utgivare:

Aase Bang

Redaktör:

Gunnel Atlestam

Redaktionskommitté:

Gunnel Atlestam, Aase Bang,
Madeleine Bergmark, Erni Friholt,
Zaida Hagman, Marianne
Lindström, Birgitta Nilsson,
Lotta Wide

Layout:

Lotta Wide

Prenumeration:

4 nr/år 140 kr
Gåvoprenumeration 140 kr
Stödprenumeration 200 kr
Donationer och gåvor
Postgiro: 90 24 - 1

Skriv till oss!

Vi välkomnar alla bidrag, men kan tyvärr inte betala några arvoden.

Nästa nummer utkommer:

1 september

Manusstopp:

1 augusti

Tryck:

Länstryckeriet i Göteborg

Innehåll:

Konsumentens etik – ett handelshinder Charly Hultén	4
Undvik snikna storföretag – handla rättvist Erni Friholt	8
Misstroende för genteknik är påbudet Stefanie Ludes	10
Kvinnorörelsen vill driva labour mot vänster GA	12
Varning för bilåkande köttätare Karin Sahlström	13
40 år som skolkökslärarinna Gunnel Wide	14
Ätstörningar – ett komplext problem Christl Åsling	16
Gänget på Torfolk Gård är pionjärer i ekologisk mat Marica Möller	18
Kampen för kvinnligt inflytande Lisbet Ernbrink	20
Visst går det att ändra på samhället Aase Bang	22
Snapshots från Indien Lykke Backer	24
En kämpande kvinna – rösträttsgeneralen Signe Bergman Hjördis Levin	26
Konstnärsporträttet Lena Boëthius	28
Självklart samarbete (Ur Vi Kvinnor nr 2 1947) Honorine Hermelin	30
Dagens häxor – en turistattraktion Anita Andersson-Stenfors	32
Vi trodde på framtiden Aase Bang	34
Stipendium till Tjejforum Lena Hellmark	36
Debatt: Byt ut FN mot ett internationellt demokratiskt förbund En aspirant till tantmaffian talar i egen sak	37
Om böcker	38
Recept: Grillning på verandan Gunnel Wide	40
Serie Cecilia Häggström	41
Novell: Det har redan skett Birgitta Boucht	42
SKV-sidor	45

Konsumentens etik - ett handelshinder

Alltfler konsumenter lägger etiska aspekter på de de köper. Man vill veta vad som ligger bakom produkten. Hur har varan kommit till? Vilka är dess miljömässiga och sociala konsekvenser? Att låta etiska principer påverka ens köp är inget nytt. Många minns vi kampen mot apartheid och de långvariga bojkotter som ISAK-kommittén höll i.

Men nu växer intresset för etiska frågor. Fler människor intresserar sig för alltfler frågor. Även konsumenter med pressad personlig ekonomi – unga, inte minst – handlar etiskt medvetet, fastän det ibland kostar på.

På livsmedelsområdet är det två klassiska frågor som handlar om etik. Den ena är *omsorgen om miljön*, den andra är *omsorgen om djuren*, det må t.ex. gälla burhönsens villkor eller hanteringen av slaktdjur under långa transporter. Det nyväckta intresset märks bl.a. i

- den växande efterfrågan på "ekologiskt odlat".
- intresset för närproduktion, s.k. gårdsproduktion.
- det växande intresset för vegetarisk kost.
- miljöorganisationernas intresse för livsmedelsproduktion, fast Jordens Vänner länge varit med; jfr Mudi-Mums-kampanjen.
- Sveriges förbud mot bestrålning av livsmedel 1988 och 1989.
- bildandet av två miljömedvetna konsumentorganisationer: Sveriges konsumentråd och Konsumenter i samverkan – Underverket.
- att allsköns företag alltmer framhåller sin etiska medvetenhet för att skaffa s.k. good will.
- den djupa och breda misstron mot genteknik och dess tillämpning i växtförädling och djuravel (s.k. GMO-livsmedel – "GMO" av genmodifierad organism.
- de militanta veganernas ursinniga aktioner mot slakt-, chark- och mejeriföretag, som de anser förtrycker och plågar djur.

Nya problem väcker nytt medvetande

En nygamal etisk fråga är utfodring av djur med djurkadaver. En bred opinion har väckts genom oron för att BSE, s.k. galnakosjukan, kan drabba människor som äter kött. Kadaverfoder är misstänkt för att ha orsakat sjukdomen bland djuren. Sambanden och är ännu oklara och smittorisen

oviss men det hedrar Sverige att landets myndigheter förbjöd utfodring av djur med kadavermjöl även innan misstankar om smittspridning till människa fanns. Det ansågs principiellt fel att göra gräsätare till kannibaler, och men för djurens hälsa kunde inte uteslutas, ansåg svensk expertis.

I dag är de flesta myndigheter ute i Europa inne på samma linje. Pådrivna av skrämde och förargade konsumenter. På så sätt har galnakosjukan vidgat och intensifierat dialogen mellan myndigheter och konsumentorganisationer runtom i Europa. EU har t.ex. gjort en helomvändning och går in för ursprungsmärkning av nötboskap (obligatorisk för levande djur, det s.k. ko-passet, med uppgift om djurets härstamning, uppfodring m.m. men frivillig för kött).

Konsumentorganisationer med på noterna

Själv har jag länge arbetat inom miljörörelsen. Långt in på nittioalet kände jag väldigt litet för konsumentfrågor och hyste t.o.m. misstro mot konsumentorganisationer som sådana. Jag hade till exempel upplevt en direkt konflikt mellan prispress och miljömedvetandet. Jag såg en direkt koppling: prispress på bonden leder till rovdrift ute på fälten och i ladugårdarna. Konsumenter tycktes sällan fråga efter de sociala eller miljömässiga förhållanden som möjliggjort det billiga priset.

Genom ett samarbete med Konsument-Forum kring bestrålning av livsmedel 1994 upptäckte jag att konsumentrörelsen vidgat sin fokus. Jag drogs med i arbetet med att bilda Konsumenter i samverkan – Underverket, vars program är nästan totalt inriktat på etiska frågor. Den nya bredare fokusen präglar även konsumentrörelsen globalt. En vital nord-syd dialog förs inom Consumers International (CI), som omfattar konsumentrörelser i hela världen.

Naturligtvis skiftar organisationernas prioriteringar och vissa motsättningar finns. Vissa principer förenar dock alla. En sådan princip är *konsumenternas rätt att veta*, d.v.s. rätten till information om de varor och tjänster som de förväntas köpa.

Rätten till information är livsviktig i detta avreglerings tidevarv. Inom EU, men även globalt, inom Codex alimentarius (det i det närmsta okända FN-organet för livsmedel och livsmedelsnormer)

BILD: MARIE HEDBERG

Är köttet bra eller dåligt, från en galen ko eller en som är uppfödd på antibiotika? Men vi behöver inte känna oss maktlösa – vi konsumenter har makt. Och genom våra organisationer kan vi agera med samfällad kraft. Det förutsätter medvetna individer som tar ställning och, väl i butiken, håller fast vid sina principer.

och WTO (Världshandelsorganisationen, organet som efterträtt GATT) råder, som bekant, kraftigt nyliberala strömningar. Fria flöden av varor och tjänster är normen. I korthet: stater har allt mindre att säga till om. Marknadens parter – producent, handeln och konsumenten – förväntas axla ett allt större ansvar.

Det vore kanske acceptabelt om resurserna parterna emellan varit någorlunda jämnt fördelade, eller om beroendeförhållandena varit ömsesidiga. Så är tyvärr inte fallet. Livsmedelsbranschen domineras av transnationella jättar i mångmiljardklassen. Pengar till forskning och utveckling finns i allt större utsträckning hos företagen själva och de bedriver omfattande (och nog så effektiv) lobbyverksamhet på såväl global som nationell nivå.

Ett cyniskt spel

Det är dessa jättars intressen som mest gynnas av "de fria flödena". Att det är fråga om ett cyniskt spel, snarare än äkta nyliberal övertygelse hos storföretagen, avslöjas genom en markant avvikelse från den klassiska marknadsideologin: Livs-

medelsjättarna – och hit räknas även läkemedels- och kemiföretag – vill hålla en av marknadens parter – konsumenten – ovetande om vad de håller på med. Klassisk liberal marknadsteori förutsätter annars fullständig insyn hos alla parter.

Den rådande principen inom Codex alimentarius och WTO är att krav på produktmärkning endast är befogad när produkten avviker från andra produkter av samma slag. Om man inte kan konstatera en skillnad i själva slutprodukten – dess kvalitet, smak, konsistens o.s.v. – kan man inte kräva märkning. Processen bakom produkten, hur den framställts, hör inte till saken enligt Codex/WTOs synsätt. Den enda etiska hänsyn som godtas är om ett livsmedel kan tänkas bryta mot ett religiöst påbud.

Oro bland konsumenter eller opinionsmässigt motstånd faller långt utanför ramen. Ställningstaganden ska vara "grundad i vetenskap", inte i opinionsyttringar. Det satt t.ex. långt inne innan Codex alimentarius (och sedermera WTO) gick med på kravet på märkning av bestrålade livsmedel.

Forts på nästa sida

Ingen skillnad syns fastän processen näringsmässigt kan motsvara en lätt förvällning!

Tack vare starka invändningar från Europaparlamentets sida har EU nyligen anammat en något konsumentvänligare syn åtminstone i förhållande till s.k. nya livsmedel, däribland GMO-livs.

I Sverige har produktmärkning haft stor genomslagskraft i etiska sammanhang. Vi har till exempel s.k. kontrollmärkningssystemen KRAV och Demeter, där framställningsprocessen uppfyller bestämda krav, miljömärkningen falken och svanen och nu senast solidaritetsmärkning.

Handeln har bidragit med sina egna märken, typ Änglamark och Sunda. Märk väl: Alla dessa märkningssystem är frivilliga. Vore de obligatoriska hade Sverige vid det här laget antagligen dragits inför domstol.

Antibiotika i djuruppfödning

Två aktuella exempel där processen etik ifrågasätts, anmäler sig: genmanipulering (GMO) respektive antibiotika i djuruppfödning. GMO avhandlas i en annan artikel i denna tidskrift. Det ser för övrigt ut som om handeln faktiskt anstränger sig att – frivilligt, om än under ordentlig press – gå svenska

konsumenter till mötes i frågan. Därför går vi direkt till det andra exemplet.

Sverige står tämligen ensamt med sitt förbud mot att utfodra djur med antibiotika, annat än för att bota sjuka djur. Utomlands används annars antibiotika i allmänt förebyggande syfte – d v s friska djur får medicin så att de håller sig friska och/eller ska växa bättre. Ofta kompenserar medicineringen dåliga förhållanden. Inom EU blandas antibiotika i djurfoder under noga kontroll. Men det fuskas med för höga doser här och där. Särskilt Belgien har utmärkt sig härvidlag, med bl.a. mord på en rättskaffens veterinär som vägrat blunda.

Svenska myndigheter åberopar risken för ökad resistens mot antibiotika bland bakterier. Resistensen gör antibiotika verkningslös och risk finns att bakterier ute i det fria, inklusive de som orsakar sjukdom hos människa, blir resistenta. Sverige har lyckats utverka en tidsfrist, under vilken förbudet tillåts gälla. Under tiden söker svenska företrädare övertyga övriga EU om det kloka i att begränsa bruket av antibiotika. Vissa framgångar noteras, men det lär dröja till dess en majoritet ställer sig bakom Sveriges linje.

I dagens läge kan man alltså äta svenskt kött och

NÅGRA ORGANISATIONER SOM FÖR SVENSKA KONSUMENTERS TALAN

Konsumentverket är äldst och behöver knappast någon presentation. Verket – med dess tidning *Råd och rön* – kan gott räknas som konsumentföreträdare, om än inte en "rörelse". Men enligt EUs mall ska konsumentföreträdare vara "non-governmental", varför verket inte gills i EU-sammanhang.

Sveriges Konsumentråd bildades 1992 och samlar i dag 14 organisationer: ABF, De Handikappades Riksförbund, Hushållningssällskapens förbund, Husmodersförbundet Hem och Samhälle. KF, Konsumentgillesförbundet, Konsumentvägledarnas Förening, LO, Naturskyddsföreningen, PRO, Studieförbundet Vuxenskolan, Sveriges Pensionärsförbund, De Synskadades Riksförbund, TCO. Organisationen har ordinarie plats i EG-kommissionens konsumentråd.

Konsument i samverkan – Underverket bildades 1994. Bland tjugotalet medlemsorganisationer kan nämnas Nordiska Samfundet mot Plågsamma Djurförsök, Miljöförbundet Jordens Vänner, Hälsofrämjandet, Svenska Vegetariska Föreningen, Veganföreningen, Demeterförbundet och initiativtagande Konsument-Forum. Organisationen har supp-

leantplats i EG-kommissionens konsumentråd.

Sverige har alltså två, delvis konkurrerande paraplyorganisationer som förenar klassiska konsumentintressen som prisvärdighet, produktsäkerhet, kvalitet o.s.v. med ett intresse för miljön och social rättvisa. (Tiden får visa om konkurrensen dem emellan är till fördel eller nackdel.)

Consumers International (CI) omfattar över 200 konsumentorganisationer i 80 länder, i nord och syd. En anda av ömsesidighet präglar CIs alla relationer, satsningar och ställningstaganden. Här är Konsumentverket, Konsument-Forum och Sveriges Konsumentråd med.

BEUC (Bureau Européen des Unions des Consommateurs) är samlingsorgan för Europas konsumentorganisationer och bevakar konsumenternas intressen gentemot EU. Sveriges Konsumentråd är medlem i BEUC; Konsument i samverkans ansökan är under övervägande.

BEUC är inte okänslig för etiska överväganden, men ett ständigt pressat förhandlingsläge ger inte utrymme för alltför vidlyftiga principförklaringar. Det är i stället **Europaparlamentet** som mest hävdar etiska aspekter i livsmedelsfrågor.

vara någorlunda säker på att man inte bidragit till att göra kända mediciner verkningslösa. Om några år kanske man inte kan vara lika säker. Frivilliga överenskommelser tippas ersätta det statliga förbudet i fall det får underkänt av EU. Det finns ingen instans som kan (eller vill) tvinga producenten eller handlaren att tala om för konsumenten huruvida antibiotika använts.

Det är min personliga övertygelse att antibiotikaresistens blir vår nästa 'panik' - till följd av en allvarlig epidemi någonstans i världen, som orsakats av resistent bakterier. Då förändras allt - som i fallet BSE.

Vi har vapen

Vilka möjligheter har då konsumenter som är motståndare till genmanipulering eller till ökad pesticidanvändning? Vi har i princip bara ett vapen, men det är väl så vasst: att avstå från att köpa "riskprodukter" till dess att industrin eller handeln själv väljer bort GMO-produkter eller märker förekomsten av GMO-ingredienser.

Marknaden är känslig (delvis tack vare ny informationsteknik, som möjliggör kontinuerlig uppföljning av våra köp). Bojkottaktioner behöver inte längre pågå något kvartal innan de gör intryck. Försäljningen kan ju avläsas dag för dag och Storebror får numera lätt skrämshicka. (Jfr. nedgången i omsättningen av franska viner när monsieur Chirac behagade bombtesta i Söderhavet. Svenska konsumenter reagerade raskt och beslutsamt, vilket noterades på direkten.)

Detta konsumenternas "vapen" ställer stora krav på att vi, var och en, håller oss orienterade om livsmedelstekniska frågor. Alla är dock inte rustade (eller kanske hågade) till det. Här får vi hoppas att våra organisationer fortsätter att agera och orientera, samt att medierna fortsätter att intressera sig för dessa frågor så att informationen når ut.

Vi konsumenter har makt. Och genom våra organisationer kan vi agera med samfällig kraft. Men det förutsätter medvetna individer som tar ställning och, väl i butiken, håller fast vid sina principer.

Jag skulle vilja avsluta den här artikeln med en sedelärande historia från vårt grannland Tyskland, om vad principfasthet kan åstadkomma när institutionerna sviker.

Tyskland har, som bekant, en anrik ölkultur. Och alltsedan 1516 har man bryggt öl enligt en stadga som förbjuder tillsatser. Endast malt, humle, jäst och vatten får ingå. För att skydda denna ärevärdiga tradition införde Tyskland ett förbud mot import av öl med tillsats av askorbinsyra, ett vanligt förekommande konserveringsmedel i övriga Europa. Tyskt öl är en färskvara, medan askorbinölet tål långa transporter och lagringstider. Man kunde

därför befara en för tyskt öl skadlig prispress. Men EU sa Nej. Renhetsstadgan kunde fortsätta gälla för tyskt öl, men något importförbud gick inte. Det var inte annat än ren och skär protektionism, förkunnade domstolen.

Det här inträffade för nära tio år sedan. Hur har det gått? Enligt vanligen välunderrättad källa har ölmarknaden förblivit heltysk. Det säljs "inte en droppe" öl i Tyskland som inte uppfyller renhetsstadgans krav, sägs det.

Tack vare att de tyska ölkonsumenterna vet vad de vill - och handlar därefter!

Charly Hultén

Artikelförfattaren är frilansskribent och verksam inom Konsumenter i samverkan från starten fram till februari 1997.

BAMBA FÖR FLER OCH FRISKARE BARN!

Arbetslöshet, trångboddhet, nöd och sjukdomar och framför allt landets låga födelsetal fick makthavarna att satsa på folkhälsa och välfärdsbygge efter andra världskriget. Så den 19 juni 1946 fattade regeringen beslut om att ge statsbidrag till kommunerna för att kunna servera alla landets elever lagad mat till lunch.

Beslutet är dock bara en rekommendation, inte lagstadgat som i grannlandet Finland. Men i 50 år har vi nu haft bamba i våra skolor. Även om det inte var förrän 1958 som alla skolelever i Göteborg fick ett mål lagad mat varje skoldag.

En matsedel från 1947 kunde innehålla både havregrynsgröt, kornmjölsgröt och manna-grynsvälling. Gröten var sedan försvunnen från matsedlarna i våra skolor under många år, men har i besparingstider dykt upp igen.

Kanske får samma argument som 1946 myndigheterna att satsa på bättre skolmat igen. Lunchen är för många det enda lagade målet mat om dagen och därför är det oerhört viktigt att en stor del av näringsbehovet tillgodoses i denna måltid.

"De kommunala skolmåltiderna är /.../ ett oslagbart och strategiskt instrument för kommunerna att på sikt få friskare invånare."

Citat: Jerzy Einhorn

Matglädje i skolan - Ett folkhälsomål för 1.200.000 elever

Folkhälsogruppen 1991

GA

Undvik snikna storföretag – handla rättvist!

”Snikna storföretag och aktieägare upptäcker alltid för sent att utplundrade fattiga människor är dåliga kunder. Detta märker vi av även i Sverige i dag när man talar om att det ska bli fler jobb, bara vi sänker lönerna”, säger Ola Friholt, författare till den nyligen utkomna skriften *Rättvis handel*. Här intervjuas han av sin hustru Erni.

- Ola, vad tänker du på när jag säger MAT?
- Sill och potatis!
- Jaha, ja, hm, gott... men om du tänker mera globalt då?
- Då tänker jag på två saker: För det första Madras meals med ris och massor av olika grönsaker och såser till, tillsammans med kallt friskt vatten, för

BILD: STEFFEN WESSBECHER

Ola Friholt på väg att skaffa sin egen mat genom det som havet kan erbjuda.

det andra Madras Meals kompletterad med friterade räkor, fisk eller kyckling...

- Vilket matvrak du är...
- Det är ingen omoralisk önskelista, man kan ju äta lagom mycket och utan att inkräkta på någon annans matbehov.
- Går det? I denna svältande värld? Vi har ju alltid fått höra att det råder matbrist?
- För fattiga råder det alltid matbrist, hur mycket mat det än finns. Om konsumenterna av världens mat inte har råd att äta den, då kommer det också att produceras mindre. Och det är just det som sker.
- Så du menar att matproduktionen i världen är styrd?

– Det råder alltid planeekonomi i världen, allt annat vore oansvarigt, men problemet är att några få, storföretag, storgodsägare, lägger under sig de resurser alla borde ha tillgång till. Och när de kontrollerar resurserna, så kontrollerar DE OCKSÅ ARBETET OCH LÖNERNA. Snikna storföretag och aktieägare upptäcker alltid för sent att utplundrade fattiga människor är dåliga kunder. Detta märker vi av även i Sverige i dag när man talar om att det ska bli fler jobb, bara vi sänker lönerna.

- Ja, men storföretagen hotar ju att gå utomlands annars. Så blir det inga jobb kvar här alls?
- Ja, storföretag följer alltid minsta motståndets lag i sin närsynta jakt på vinster.

Därför flyttar Ericsson närmare sina marknader i världen och dit där kostnaderna är lägst. Där kostnaderna är lägst är också kunderna fattigast. Vad jag vill säga med det är att den globala utvecklingen går bakåt i dag mot ökad fattigdom för de flesta och ökad rikedom för de få. Men inte ens den rikaste kan enbart leva på pengar. Det krävs ett fungerande samhälle som backar upp dem. Detta borde även de halv vuxna grabbarna i bolagsstyrelserna begripa. De saknar ju inte förutsättningar, men de saknar mognad.

– Ja, och hur ska den mognaden infinna sig, menar du? Och har vi tid att ängsligt vänta på den?

– Nej, vänta ska vi inte. Vi är alla konsumenter och därigenom har vi makt att förändra.

Med reklam försöker bolagen styra våra val. Man talar om design och pris och numera till och med om miljövänlighet. Däremot talar man tyst om hur allt byggs på fattiga råvaruproducenter i Tredje Världen och företagsutflyttningar från Sverige.

För var och en som vill äta sin mat med glädje och gott samvete är det som förtigs av företagen lika viktigt som varan.

– Men det är svårt att genomsöka och få reda på sanningen . . . ?

– Att det skulle vara svårt att veta vill jag bestrida. Till och med i skolböckerna talas det i dag om ojämlikheten och resursförstörelsen i världen och varenda elev får veta att marknaden i modern ekonomi bestämmer över hur individer och länder utvecklas. Det som förtigs även där är att vi alltid haft marknadsekonomi i världen och att det måste så förbli. Men man sätter likhetstecken mellan dagens kapitalism och marknadsekonomi. Det är kapitalismen som i själva verket förstör marknaden och lägger under sig alla resurser.

– Jaha, och vad gör vi åt det?

– Vår uppgift är ju därför att rekonstruera en mänsklig marknad, där första frågan inte gäller priset utan hur varorna produceras och om producenterna får skäligt betalt. En sådan marknad har i själva verket redan börjat byggas sedan länge.

– Men du, medge att det är viktigt med priset. Tänk på alla arbetslösa barnfamiljer i Sverige i dag, pensionärerna utan ATP...?

– Ja, jag sa ju redan tidigare att fattiga människor är dåliga kunder. Därför är det bråttom att utveckla denna rättvisa handel och vi måste vara medvetna om att väljer vi bara efter billighet i dag så ger vi storföretagen fria händer att utveckla sin omogna och fördärvliga marknadsmodell.

– Bråttom är det, säger du. Finns det några genvägar?

– I våra huvuden finns säkert genvägar, men i det verkliga livet måste vi välja bort en olämplig vara i sänder och ersätta den med en rättfärdigt och miljörättigt producerad vara istället.

Till vår hjälp finns alla de som redan försökt tillämpa detta i decennier, genom att köpa och sälja rättfärdigt producerade varor. På senare tid har pressen uppmärksammat kyrkkaffet, det aktiva kristnas namn på det ekologiska och solidariska kaffe Organico från ett indiankooperativ i Mexiko. Men det finns många andra varor, importörer och butiker för en hel skala av sådana varor, mest livsmedel. Och i 3:e världen organiserar sig allt fler i kooperativ för att söka sin rätt.

– Genom att ta små steg i taget, en varje vecka, kan vi alla så småningom använda hela vår plånbok för att skapa en bestående positiv utveckling, i stället för att lura vårt samvete med några tiotus till välgörenhet.

– Verklig solidaritet måste kosta också oss något.

Så är det ju också med jämställdheten mellan kvinnor och män. Om inte båda sidor bjuder till så blir det ingen positiv utveckling.

– Ja du Ola, så är det nog! Bjuder du nu på en kopp solidariskt kaffe?

Erni Friholt

Skriften RÄTTVIS HANDEL? innehåller mycket fakta och många uppmuntrande hänvisningar och råd för de klenrogna och vilsna i konsumentdjungeln. Skriften är gratis och kan beställas från författaren, tel 0304-512 15.

ANVÄND KONSUMENTMAKTEN!

”Märk all manipulerad mat” kräver Sveriges konsumentråd.

Den frivilliga överenskommelsen som livsmedelsindustrin och handeln kommit fram till är mycket ofullständig. Och EUs direktiv, som ska gälla från 15 maj, gäller också bara vissa varor, tomater t.ex., däremot inte ketchup...

Vi får hoppas att matkonsumenterna i Sverige visar sig vara lika starka och stridbara som snuskonsumenterna...

Vi kan slå ihop oss med den tyska ”Verbraucher-initiative” (konsumentinitiativ) som länge ställt liknande krav.

Och varje gång vi går och handlar ska vi fråga personalen och undvika att köpa alla varor som vi inte är säkra på. Det finns fortfarande något som heter konsumentmakt. Låt oss använda den!

Erni Friholt

FREDSAKTIVISTER I EX-JUGOSLAVIEN NOMINERADE TILL NOBELS FREDSPRIS

Internationella Fredsbyrån i Genève har nominerat följande tre till Nobels fredspris.

Vesna Pesic i Belgrad bildade den första fredsorganisationen i Serbien i modern tid. Hon har arbetat för mänskliga rättigheter i 20 år och fängslades 1982. I dag är hon ordförande i den Civila alliansen i Serbien, blev känd som en av ledarna för de stora demonstrationerna i Belgrad i vintras och är den mest framstående kvinnliga politikern i landet.

Vesna Terselic i Zagreb var bl.a. med och bildade anti-krigskampanjen i Kroatien. Hon leder ett nätverk med mer än 20 fredsprojekt och förbereder Centret för fredsstudier som öppnar i september.

Selim Beslagic är ordförande i Bosniens socialdemokratiska förbund och har varit borgmästare i Tuzla under hela kriget. Han är landets ledande representant för en multietnisk och mångkulturell samexistens.

Misstroende för genteknik är påbjudet

Genteknik står inte längre för dörren, den har passerat tröskeln för länge sedan.

Men inte med pukor och trumpeter: Sedan nyheterna för några år sedan överträffade varandra om "turbo-kor" och spannmålssorter med "rent otrolig hög avkastning", så har den tekniskt möjliga användningen av genteknik smugit sig in bakvägen.

Först efter att de första tillstånden och genomförandet blev det riktigt klart: Nu är den här. Nu visar vetenskapsmännen, biokemisterna och livsmedelsteknologer vad de verkligen kan – inte att skapa mirakelgrödor som gödslar sig själva, som kan vattnas med havsvatten eller leverera högsta möjliga avkastning varhelst de planteras, utan att bit för bit förändra bestämda egenskaper hos organismer, levande väsen, som tjänar oss som livsmedel, så att produktionen och bearbetningen blir både billigare och lättare att hantera.

Uppseendeväckande anti-mos-tomat

Framför allt på två områden i livsmedelsproduktionen används genteknik. Vid förändringen av nyttoväxter som soja, raps och potatis och vid framställandet av enzymer.

Vad nyttoväxterna anbelangar tycks möjligheterna till förändring på teknisk väg vara nära nog obegränsade. Man kan föreställa sig potatis som innehåller bestämda stärkelsearter i hög koncentration, eller oljeväxter med förändrat fett-syremönster.

Stort uppseende väckte introduktionen av antimos-tomaten "FlavrSavr" i USA. Där blockeras den gen som via produktion av en aktiv substans styr fruktens naturliga åldrande. Tomater utan denna gen kan lagras väsentligt längre tid utan att förlora i smak, fasthet och utseende.

När inte bekämpningsmedlen biter

Det viktigaste området för den gentekniska förändringen av nyttoväxter är dock det som gäller resistens mot bekämpningsmedel. För att uppnå detta bygger man in gener som isolerats ur olika bakterier i växterna, som gör dem motståndskraftiga mot kemiska bekämpningsmedel. Dessa medel sätts ofta in på bred front och angriper inte bara ogräset utan också kulturväxterna. Genom genteknologin

anpassas grödorna till ett kemiintensivt jordbruk. De stora agrokemiföretagen slår två flugor i en smäll genom att de säljer det genmanipulerade utsädet, som naturligtvis bara är resistent mot firmans eget bekämpningsmedel, och levererar detta på samma gång.

Också resistens mot skadeinsekter står högt upp på genmanipulationens ranglista. Ur *Bacillus thuringiensis* (Bt) isolerade man en gen som styr produktionen av olika toxiner (= giftämnen som bildas av bakterier), och förde över den på olika växter. I bladen på dessa växter bildas nu toxiner som är dödligt giftiga för insekter som mumsar på bladen. Så blir växten själv en pesticid.

Ännu en möjlighet för det gentekniska växtskyddet är immuniseringen av växter gentemot vissa bestämda växtsjukdomar, som förorsakas av virus. För att åstadkomma detta slussas en virusgen in i plantan som där ser till att det bildas otaliga virusinkapslingar som ska förhindra att plantan angrips. Detta förfarande är ett slags genteknisk vaccinering av växterna.

Finns i allt – deklarerar ingenstans

Knappt någon känner dem, men de finns överallt. Enzymer är universalmedlen i alla levande celler. Som så kallade "biokatalysatorer" påskyndar de biokemiska reaktioner flerfaldigt och är vid varje tillfälle specialiserade på förändring eller omvandling av ett speciellt ämne, ett så kallat "substrat" (= näringssubstans på vilken bakterier odlas).

Ett klassiskt exempel för insatsen av enzymer i livsmedelshandlingen är tillverkningen av ost. Genom löpeenzymer, som finns naturligt i kalvmagar, blir mjölken förtjockad, en förutsättning för att den överhuvudtaget ska kunna bearbetas till ost.

Också omvandlingen av växtäggvita till kryddning och klarning av fruktsafter genomförs med hjälp av enzymer. Vi finner dem också i snaps och bröd, i marsipan och aromer. Biokemister och processtekniker talar svärmiskt om enzymer som framtidens nya, mjuka ämnen som varaktigt kommer att bidra till hushållning med energi och miljö.

Manipulation i stor skala

Den breda tekniska insatsen av enzymer har dock

länge hämmats genom den ringa naturliga tillgången. En kemisk syntes var på grund av enzymernas komplicerade struktur alltför kostnadskrävande, därför utvinns de ur för ändamålet framodlade mikroorganismer. Det kan vara mögelsvampar, jäst eller baciller. Först genom genteknologin kan enzymer produceras i verkligt stor omfattning. Redan nu tillverkas många enzymer på genteknologisk väg – och snart kommer detta att vara regel. Till exempel kan mikroberna manipuleras dithän att de producerar en mängd enzymer – många gånger fler än de naturligen behöver.

Men det har också blivit möjligt att flytta ut enzymsyntesen ur de naturliga organismerna. Efter att ha isolerat enzymgener kan dessa överföras till arvsmassan hos anspråkslösa mikroorganismer som lätt kan odlas i stora mängder. Så kan till exempel löpeenzym produceras av kolibakterier och amylaser (= enzym som spjälkar stärkelse och dextrin till maltsocker) av mögelsvampar.

Genom en genförändring kan enzymer också optimeras för varje enskilt syfte, så att det uppstår nya enzymer som inte ens förekommer i naturen.

Bredvid mjölkindustrin (ostframställning) och fruktsaftindustrin (att klara grumlig äppelsaft) är gentekniskt framställda enzymer framför allt intressanta för bagerinäringen. Amylaser fördröjer uttorkning av bageriprodukter, xylanaser förbättrar degegenskaperna. Eftersom enzymer varken behöver anmälas eller registreras vet man ingenting om kanske också vårt bröd bakas med gentekniskt framställda enzymer.

Hotade ekosystem

Lika gynnsamma följder som gentekniken må ha för industrins vinster, lika ogynnsamma, ja farliga, kan dess återverkningar vara på miljö och hälsa. Ekologiska risker uppstår framför allt när genmanipulerade växter planteras ut i en omvärld som kan reagera på många olika, oberäknliga sätt. Några exempel:

- Pollen från genmanipulerade plantor kan korsbefrukta kultiverade, likaväl som vilda växter så att genen och dess speciella verkan brer ut sig i hela ekosystemet.
- Genom anpassning av de manipulerade plantorna till omvärlden utanför åkrar och fält, kan nya aggressiva ogräs uppstå och tränga ut andra plantor.
- Insekter eller virus, mot vilka resistens är inbyggd i grödorna, kan anpassas till detta så att det uppstår ännu aggressivare skadeinsekter eller sjukdomsalstrare. Men inte heller de mikroorganismer som gentekniskt förändrats för att producera enzymer är ekologiskt ofarliga. Mikrobkulturer som får lov att släppas ut i avloppen kan också under vissa förhållanden överleva utanför jäsningskärlen och

förbli aktiva. De enzymer som då produceras okontrollerat når ut i miljön och kan där utveckla oönskade effekter.

Allergier för miljoner

Många är genteknikens hälsorisker.

Ett vårdslöst umgänge med herbicider leder lätt till att det blir kvar restprodukter i plantorna; inbyggda insekticider leder lätt till att det blir kvar restprodukter i plantorna; inbyggda insekticider är möjligtvis också giftiga för människan; äggviteskal kring virus kan framkalla allergier ...

Överhuvudtaget kan man inte vifta bort allergiproblematiken när det gäller gentekniskt förändrade livsmedel.

Många av de substanser som framställs av manipulerade gener är proteiner och innehåller sålunda en allergen potential. Nya eller förändrade substanser kan framkalla nya allergier. Ännu viktigare är dock att allergener plötsligt dyker upp i livsmedel där man inte väntat sig att finna några. Om t. ex. en gen från en paranöt byggs in i andra grödor och där producerar allergena substanser, reagerar en paranötsallergiker plötsligt också med allergiska

Forts på nästa sida

ILLUSTRATION: CECILIA HÄGGSTRÖM

reaktioner på potatis, utan att riktigt veta varför. Detsamma kan hända när äppelsaft klaras med enzymer som framställts av mögelsvamp. Enzymer har som rena äggviteämnen en hög allergen potential. Sedan man i bagerier använder fler och fler enzymhaltiga bakblandningar har förekomsten av allergier hos de anställda ökat drastiskt (s k bagarastma). Bagarna andas in enzymerna (framförallt amylaser) med mjöldammet. Över det orala intagandet av enzymer vet man fortfarande mycket litet – möjligtvis kan alltså också brödatandet leda till allergier.

Konsumentskydd har vi inte tänkt på

Än så länge kan allergiker undvika livsmedlen som de reagerar allergiskt på genom att studera varornas innehållsdeklarationer. Men den sagan är snart all. Den tyska livsmedelslagstiftningen har inte för avsikt att kräva varken tillstånd eller redovisning av enzymer. Så det kommer ingenstans att framgå om det finns eller vilka enzymer som finns i ett livsmedel, och ännu mindre om de framställts med hjälp av genteknik.

I Novel Food – förordningen som EUs ministerråd förelagt Europa-parlamentet och som för närvarande befinner sig i ett komplicerat förmedlingsförfarande, nämns inte ens genetiskt framställda enzymer. Även för övrigt är denna förordning minst sagt bristfällig.

– Produkter som framställts av genmanipulerade växter behöver bara vara anmälda och enbart i

undantagsfall även försedda med tillstånd.

– Gentekniskt förändrade eller framställda produkter är bara deklarationsskyldiga om det förekommer "väsentliga förändringar" i produktionens sammansättning. Socker förblir socker, oberoende om det kommer från äkta eller genmanipulerade sockerbeter. Konsumenten kommer alltså bara undantagsvis att få reda på om gentekniken finns med i spelet.

– Undantagna från deklarationsskyldigheten är för övrigt alla organismer som genmanipulerats med hänvisning till "lantbruksändamål". Herbicid-, insekts- eller virusresistenta växter är alltså fria från deklarationskravet.

Misstroende påkallat

I höstas skördades i USA de första storskaligt planterade gentekniskt förändrade sojabönorna. Vid insamlandet och vidaretransporterna gjordes ingen uppdelning i konventionella och genmanipulerade sorter. En del av skörden gick till Europa för att användas inom livsmedelsindustrins alla olika områden.

Överallt där soja förekommer kan alltså också gentekniken finnas. Och om producenterna inte frivilligt deklarerar sina produkter kommer vi aldrig att få veta det.

Stefanie Ludes, diplom-ökotrophologin

Ur den tyska tidskriften "WirFrauen"

artikeln är kortad och översatt av Erni Friholt

KVINNORÖRELSEN VILL DRIVA LABOUR MOT VÄNSTER

Jordskredseger eller brakförlust – man kan se det från vilken sida man vill, men Labour tog hem majoriteten av platserna i parlamentet efter valet i Storbritannien.

Det är det regerande partiet som bestämmer vilken dag som ska bli valdag, men det måste hållas inom fyra år. Att de konservativa hade valt arbetarnas traditionella kampdag denna gången hade man nog ingen aning om – i Storbritannien är det ingen helgdag. Men för många som kämpat för denna seger, inom kvinnorörelsen t.ex., så gav valet av första maj ett extra symboliskt värde.

Toni Blair, labours partiledare, har i media ofta liknats vid Bill Clinton, en charmerande gosse, inte för radikal, inte för konservativ. Labour har under Blairs ledning förändrats från ett socialistiskt parti nära knutet till fackföreningsrörelsen till ett mittenparti. Något som Ingvar Carlsson i en radiointervju bara såg som något positivt.

Det sägs att jämställdheten kommer att få en

framskjuten roll i Blairs åtgärds paket, bl.a. kommer man att anta EUs sociala fördrag. Och han har lovat att införa minimilön, ett krav som kvinnorörelsen, bl.a vår systertidning Sisters, har kämpat för i många år. För även den som har ett heltidsjobb kan idag inte säkert försörja dig på det, därför arbetar många både hel- och deltid.

För att t.ex. tillverka crackers, små smällkarameller som man drar upp och inuti finns en tunn pappershatt och ett visdomsord – ett måste till julen, får kvinnorna ca två kronor i timmen. Blair lovade i början av valrörelsen en minimilön på drygt 30 kronor i timmen men justerade den till drygt 20 kronor mot slutet. Det är inte mycket att leva på, men ett steg. Det finns många steg att ta i Storbritannien efter 18 års konservativt styre. Våra "systrar" har som första mål haft att bli av med den konservativa regeringen, sedan driva labour mot vänster. Hoppas de lyckas även i fortsättningen.

GA

Varning för bilåkande köttätare

| Naturvårdsverkets rapport 4542 – *Biff och Bil*
| kan man läsa följande om hushållens miljöval:
– köp ekologiskt odlade/producerade livsmedel (KRAV-märkta)

- köp lokalt producerad livsmedel
- ät mindre griskött och mera vegetabilier
- välj livsmedel utan fosfortillsatser
- kompostera matrester och annat organiskt avfall

Jordbrukets miljöbelastning kan minska om vi väljer KRAV-märkta livsmedel. Enligt en dansk undersökning, använder det ekologiska lantbruket 25% mindre "inköpt" energi än konventionellt lantbruk.

Anledning är att man inte använder handelsgödsel och kemiska bekämpningsmedel. Detta medför också mindre belastning på miljö och ökad biologisk mångfald. Därtill troligtvis ett hälsosammare alternativ.

Lokalt producerade livsmedel ger mindre miljöskadliga utsläpp på grund av kortare transporter. I Naturvårdsverkets rapport tas transport av öl som exempel.

Man antar att invånarna i Stockholmsregionen (700.000) dricker 100 liter öl per person och år. Kommer ölen från Malmö istället för Stockholm åtgår 10 ggr mer energi (1.100 MWh/11.000MWh). Dessutom ökar koldioxidutsläppen 10 ggr (290 ton/2.900 ton) och utsläppen av kväveoxider och svaveldioxid med knappt 10 ggr, förutsatt att transporten sker med lastbil.

Gynnar det öppna odlingslandskapet

En kost bestående av mycket animalieprodukter kräver mycket mer energi att producera, än en vegetabilisk kost. Men köttkonsumtionen i Sverige ökar, speciellt från gris och fågel. Teoretiskt kan man säga att vi äter drygt 40% mer proteiner än vi behöver. Protein innehåller ca 16 % kväve. Med det stora proteinintaget belastas avloppet med onödigt mycket kväve.

Enligt rapporten från Naturvårdsverket minskas kväveläckaget till vattendragen om man istället för griskött väljer kött från betande nötkreatur och får. På detta sätt gynnar man också det öppna odlingslandskapet.

Betänk också att ca 80% av spannmålen som odlas i Sverige är djurfoder. Maten skulle med andra ord räcka till många fler om det inte först skulle gå

BILD: GUNNEL ATLESTAM

Välsorterat biologiskt avfall lämnas här för kompostering och efter omkring ett år är det fin jord att plantera nya grödor i.

genom en djurkropp. Den areal som med en vegetarisk kost kan försörja 100 personer, kan endast försörja åtta personer om de äter griskött!

Fosfor är en ändlig resurs som används som tillsats i många livsmedel såsom kött och chark, lättmargarin, pulversoppor, såser och en del drycker. Fosfortillsatser benämns: fosfat, polyfosfat, fosforsyra, E 338 - 341, E 450a - 450c, E 1410 - 1413. Att avstå från livsmedel som innehåller fosfor innebär att man minskar användning av en ändlig resurs och att utsläppen av fosfor i avloppen minskar.

Genom att kompostera återförs matrester till jorden istället för att belasta soptipparna. Var noggrann med komposteringen.

En kompost är en mängd levande organismer och behöver förutom näring också ha värme, vatten och luft, precis som alla andra levande varelser. Se till att täcka komposten med t.ex. halm. Då bevaras fukten och värmen i komposten.

Karin Sahlström

Skribenten är rådgivare i ekologiskt lantbruk

**Tänk globalt,
agera lokalt!**

John Lennon

40 år som skolköks- lärarinna

Ingen har väl undgått att det finns en receptsida i varje nummer av Vi Mänkor. Vår matskribent Gunnel Wide har arbetat 40 år som skolkökslärarinna eller hushållslärare, som det heter nu. Hon berättar här om sina erfarenheter genom åren, både om sin egen utbildning och förändringarna i skolundervisningen.

Efter sjuårig flickskola svarade jag på en annons om "flicka till hjälp med hushåll och tre barn, sommarmånad vid västkusten". Just då var det nog mest västkusten som lockade, även om jag tyckte om att laga mat och att ha hand om barn. Hos den familjen var jag kvar i lite över ett år och trivdes jättebra. Jag lärde mig mycket – på den

Gunnel Wide på examensdagen från skolköksseminariet i Stockholm våren 1954, iförd "uniformen": blå rock, vitt förkläde och huvudbonad.

tiden var husmor hemma och hon var mycket kunnig – och jag var verkligen ingen "piga" utan mer som en medlem i familjen.

Under detta år funderade jag på fortsatt utbildning, och mycket på inrådan av husmor i familjen blev det skolkökslärarinna, som det hette. Då, i början av 50-talet, fanns det fyra skolköksseminarier. Först en förberedande kurs på ett läsår, därefter kunde man söka till lärarinnekursen, som var två läsår. För att komma in på den krävdes minst ett halvårs praktik i vardera lant- och stadshushåll, som kontrollerades av seminariet och där det fanns kunnig husmor. Dessutom borde praktiken bestå av storhushåll, till exempel sjukhus, restaurang, något socialt arbete, barnkoloni och dylikt. Självt hade jag, utöver platsen i familjen, arbetat i storkök på regemente och på barnkoloni.

Under utbildningstiden titulerades vi elever med fröken och efternamn, och lärarna likadant. Och så plötsligt, den dagen vi utexaminerades från skolan, blev vi "du" med lärarna – och sedan har vi aldrig sett varandra!

Kurs i hushållsgöromål

I mitten av juni 1954 började jag undervisa på min första kurs i hushållsgöromål i så kallad fortsättningsskola. Numera heter ämnet hemkunskap på grundskolan och på gymnasiet kan ämnet förekomma i vissa program med ett fåtal timmar. Eleverna kan också göra ett individuellt val, där kost och näring ingår. Glädjande nog är det både flickor och pojkar som väljer detta och jag får säga att sista året jag undervisade, var detta mina roligaste timmar.

Jag startade alltså med sexveckorskurser i fortsättningsskola. De följde inte terminerna, de kunde pågå även under sommaren. Och jag minns sommaren 1955, då var det rekordvärme! Då var det inte lätt att baka kavlade kakor eller att få mjölken att hålla sig – kylskåp fanns inte.

Undervisningen pågick fem timmar per dag, med 60-minuterslektioner. Ibland var det svårt att hålla eleverna sysselsatta, till skillnad från mina sista år i skolan då vi max hade 3 lektioner á 40 minuter, då svårigheterna var de omvända.

Underliga lokaler

Yrkeskåren har bytt namn, skolkökslärarinna har blivit hushållslärare, skolköket har blivit hemkun-

skapslokal och har verkligen annan inredning och utrustning än när jag kom till de första platserna. Då kunde man hamna i de mest underliga lokaler. På de flesta skolor fanns i regel ingen lokal som var anpassad för den undervisning vi skulle bedriva.

I en skola var vi i träslöjdsalen. Där fanns en, säger en, vattenkran, inget varmvatten ifall den ordinarie skolan inte börjat och vaktmästaren inte eldade bara för vårt varmvatten. Ingen diskbänk fanns, vi hade en lång bänk och diskade i lösa zinkbaljor – det var inte tal om rätta arbetshöjder! Att det gick! Vatten till disk mm värmdes vi i två konserveringskittlar och de måste vi sätta på det första vi gjorde, för sedan blev ju de få plattorna upptagna på de två elspisar vi hade. Ibland glömde vi sätta på vattnet, då fick eleverna gå på rast medan vi väntade.

Matlagningen skedde på de båda elspisarna som var placerade utan avställningsytor omkring. Spisarna och all annan utrustning hade vi haft med från föregående skolkök. Mjölkbilen hämtade allt och forslade utrustning och lärarinnan till nästa ställe några mil bort. Och det var tur att jag fick åka med, jag hade inte fått ut min första lön och det var verkligen ebb i kassan.

Första avslutningen

Jag måste också berätta om min första avslutning av en sexveckorskurs. Då skulle det ordnas kafferep för föräldrar, skolstyrelse och en del prominenta personer. Vi hade ganska många kaksorter och alla lade för sig och lät sig väl smaka. Efter en stund hade de slutat äta trots att de fortfarande hade kakor på sina assietter. Jag var djupt olycklig, tyckte de inte om vad vi hade bakat?!

Så småningom undrades det om vi hade påsar att dela ut, så man kunde ta hem det man inte orkade äta upp. Så var seden i Småland, vilket jag inte hade en aning om, skåning som jag är. Och den seden lever nog kvar på vissa håll ännu.

I slutet av 50-talet upphörde sexveckorskurserna och skolköket ingick i terminens timplan och läraren blev fast på en plats.

Levnadsvanor förändrade undervisningen

Senare undervisade jag på yrkesskolans hemtek-niska linje och när denna skolform försvann blev det slutligen gymnasieskola för min del, där jag undervisade från början av 70-talet till 1994. Det var mycket roliga år, där jag huvudsakligen undervisade på konsumtionslinjen, som tyvärr också är borta nu.

Lektionerna innehöll från början mest praktiska uppgifter med lite närings- och livsmedelslära insmuget. Eleverna tyckte naturligtvis att det var roligare att laga mat och baka än att läsa om vitaminer och olika fetter. Men så småningom ändrades våra levnads- och kostvanor och det blev

nödvändigt att ta upp mer om hur och vad vi ska äta för att må bra. På konsumtionslinjen ingick också närings- och livsmedelslära, om bostadens inredning och skötsel, konsumentkunskap mm.

Jag träffar ibland "gamla" elever i affären när de handlar grönsaker "för det har du ju sagt att man ska äta". En stötte jag på som kom med en chipspåse: "det händer inte ofta, men du sa ju också att lite guldkant på tillvaron ska vi unna oss ibland."

Vitt förkläde och huvudbonad

Vår arbetsklädesl var vitt förkläde, en rock och en liten huvudbonad, den sistnämnda såg olika ut beroende på från vilket seminarium vi utexaminerats. Vid en maskerad på skolan för några år sedan, ordnad av eleverna, gjorde min kollega och jag succé genom att skruda oss i vår gamla "uniform". Det gick ett sus genom korridoren – "oh, så fina ni är!". Så småningom moderniserade vi vår arbetsklädsel.

I regel hade eleverna i syslöjden sytt ett vitt förkläde med tillhörande snibb att ha om håret. Senare tiders elever visste knappt vad ett förkläde var och hemma fanns inget att ta med till skolan. Så vi fick köpa in en uppsättning.

Det har hänt mycket under mina fyrtio år i yrket och inom hushålls-arbetet, både på gott och ont. Till det goda får vi räkna bättre inredda kök, både i skolan och i hemmen, och bättre maskinell utrustning som underlättar arbetet.

Maten har förändrats, nya maträtter har kommit till, vi har fler matvaror att välja på i butiken, nya grönsaker och dylikt. Men så har vi tyvärr fått besprutning av grönsaker, olika tillsatser i livsmedel och vi har fått vänja oss vid att noga läsa innehålls-deklarationen på förpackningar.

Dagens elever har inte den matkunskap med sig hemifrån som eleverna hade från mina tidigaste år. Då var de vana vid att se mamma laga mat och baka, och de hjälpte väl i viss mån till, för kunskaperna gick från mor till barn. Numera är det tyvärr vanligt att man lagar väldigt lite mat, kanske beroende på bristande tid och kunskap, och man samlas inte till gemensamma måltider, förstod jag på många av eleverna. Och att samlas kring en måltid är ju inte bara för att äta sig mätt, däri ingår ju också att umgås och tala med varandra.

Gunnel Wide

Artikelförfattaren är fd hushållslärare och matskribent i Vi Mänkor

*"Dagens
elever har inte
den
matkunskap
med sig
hemifrån som
eleverna hade
från mina
tidigaste år,
då hushålls-
kunskaperna
gick från mor
till barn"*

Ätstörningar – ett komplext problem

I stora delar av världen är brist på mat det allt överskuggande problemet för människors överlevnad. I andra delar av världen är inte tillgången på mat i sig ett problem men maten har blivit uttryck för en individuell problematik som kan leda till mångårigt lidande och död. I vårt rika västsamhälle finns det människor som svälter: inte för att de lider brist på mat utan för att de lider av sjukdomen Anorexia Nervosa.

Antalet människor med ätstörningar i den västliga industrialiserade världen ökar. I dagligt tal skulle man kunna säga att ätstörning är ett tillstånd som kännetecknas av ett sjukligt förhållande till mat och ätande, en matfixering och kontroll eller kontrollförlust över det normala ätandet.

Detta leder till negativa konsekvenser på viktiga livsområden som hälsa, arbete, relationer och etik. De vanligaste ätstörningarna är Anorexia, Bulimia och Tvångsmässigt överätande.

I USA är intresset för ätstörningar otroligt stort. Man räknar med att närmare hälften av alla vuxna amerikanska kvinnor sysslar med någon form av viktkontroll i varje ögonblick.

I Sverige tillkommer varje år 50.000 nya flickor som blivit gamla nog att intressera sig för sin kroppsvikt, och intresset sprider sig till allt lägre åldrar. Man bedömer att ca 1% av svenska kvinnor mellan 13 och 20 år drabbas av sjukdomen Anorexia eller Bulimia.

I sjukdomsbilden ingår perioder av bantning och hetsätning, svält och frosseri. Till sjukdomsbilden kan även höra en pendling mellan Anorexia, Bulimia och Tvångsmässigt överätande.

Företeelsen ätstörning är ingalunda ny. Redan under medel-

Redan under medeltiden och tidigare förekom fasta och självsvält, dock med starka religiösa förtecken. Anorektiska beteenden kan ha betraktats som askes och fromhet.

tiden och tidigare förekom fasta och självsvält, dock med starka religiösa förtecken. Anorektiska beteenden kan ha betraktats som askes och fromhet. Självspåkelse kan ha tolkats som ett sätt att uppnå ödmjukhet och inre visdom. Fromhet och askes kan ha tjänat som fasad att upprätthålla inre balans för annars starka och ohanterliga känslor.

BILD: JESSICA LUNDGREN

Till sjukdomsbilden kan höra en pendling mellan Anorexia, Bulimia och Tvångsmässigt överätande.

Personer med ätstörningar beskriver ofta en stor inneboende ilska och framför allt ett stort behov av kontroll. De försöker skaffa sig den totala kontrollen över både kropp och själ.

Ätstörningar har dragit till sig flera förklaringsmodeller: Det biologiska synsättet ser endast ett kroppsligt fysiologiskt tillstånd. Psykoanalysens konfliktteori letar efter själsliga sår, trauman. Beteendeteori talar om felinläring. Kognitiv teori ser dysfunktionella mönster. Psykodynamiska teorier fokuserar på självkänslan. Samhälleliga/kulturella synsätt talar om Twiggy-syndromet, modet och ett felaktigt kvinnoideal som påverkar i negativ riktning.

Beroende på vilka teoretiska angreppssätt och kliniskt-psykologiska terapier som tillämpats, har behandlingen varierat. När sjukdomen hos en

familjemedlem betraktats som hela familjens sjukdom har familjeterapi använts. När den sjuka individen stått i centrum och psyko-dynamiska terapier använts, har intresset ofta inriktats på förhållandet till modern. Anorexia har setts som en stor protest mot henne.

Det psykoanalytiska angreppssättet utgår ifrån antaganden om tidiga trauman och konflikter. Splittrade familjer och ångestskapande miljöer kan då betraktas från teorin att införlivade upplevelser har blivit underlag för beteendemönster och konfliktlösningar som innebär tvångsmässig upprepning av vissa handlingar. Därtill kommer svårigheter att göra vuxna val, ovilja att vara vuxen eller oförmåga att kunna ta ansvar för sig och sina handlingar. Det genetiska perspektivet förutsäger att om modern, fadern eller andra släktmedlemmar haft problem med mat, vikt, fetma etc., så är risken stor att barnen ärver arvsanlagen och därmed sår-

barheten att utveckla liknande problem.

Det pågår intressanta forskningsansatser där man talar om biologiska orsaker till ätstörningen. Annan forskning pågår med intresset riktat mot hjärnans kemi, sedd i relation till hur mat påverkar hormoner och transmittorsubstanser.

Tidigare har ätstörningar aldrig ansetts som lättbehandlade. Sjukdomstiden har ofta beskrivits som flerårig. Prognosen har uttalats som osäker. Under senare år har kunskapen om ätstörningarna ökat, och på olika ställen i vårt land har specialkliniker öppnats som ger behandling för ätstörningar som Anorexia, Bulimia och Tvångsmässigt överätande. För den enskilda individen som plågas av sin sjukdom gäller att söka sig fram till den behandling som passar bäst för just henne eller honom.

Christl Åsling, leg. psykolog

MER ATT LÄSA:

Anne Kathrine: Matmissbruk

Meta Roberg: Uppsats baserad på boken "Bodies under Siege"

Sacker/Zimmer: Dying to be thin

Greeson: Food for love

Roth: Feeding the hungry heart

ORDFÖRKLARINGAR

Anorexia Nervosa

Karacteriseras av intensiv skräck för att bli fet, störning av kroppsbilden och signifikant viktförlust som inte orsakats av känd sjukdom och som leder till vägran att bibehålla t.o.m. minimal kroppsvikt.

Anorexia Nervosa = självsvält

Bulimia Nervosa

Karacteriseras av frosseri på mat tillsammans med en

medvetenhet om att ätmönstret är onormalt, samt skräck för att inte vara i stånd att sluta frivilligt, med depression och nedvärderande tankar om sig själv som följd av överätandet. Födan som konsumeras har ofta ett högt kaloriinnehåll och kan ofta ätas i smyg. Frosseriet slutar vanligtvis med sömn, magvärk, sociala störningar eller självorsakad kräkning. Personen kan gå ner i vikt och vara utsatt för viktförändringar på mer än 5 kg.

Bulimia = oxhunger

Tvångsmässigt överätande

Utmärks av förlorad kontroll över maten, matfixering och onormalt fysiskt beroende av mat.

Kognitiv

betyder att lära känna eller få vetskap om. Med kognitiv avses vilken kunskap/föreställning man har om omvärlden och sig själv.

MAKTEN ÖVER MATEN

Välkommen till SKVs internationella konferens i Värmland den 12-14 september 1997. Vi ska bo på Ransbergs herrgård utanför Munkfors. En lång rad experter har lovat att ställa upp med sina kunskaper, och vi kommer att diskutera frågan om ren mat och ren miljö utifrån etiska aspekter, miljö- och hälsoaspekter och global rättvisa.

På programmet står bl.a. en visning av Torfolk gård. Språket blir engelska.

Kostnad för hela helgen: 300 kr.

Anmälan och upplysningar: Aase Bang, tel. 054-18 99 61.

Arr: SKV Karlstad

Gänget på Torfolk Gård – pionjärer i ekologisk mat

Grace Ebwadel sitter på en papyrusmatta utanför hyddan. Hon berättar om kvinnokooprativet som gör jordnötsmör av de lokalt odlade jordnötterna i nordöstra Uganda.

– Vi är tolv kvinnor i kooperativet nu, berättar hon. Vi var fler från början, men det tar tid att bygga upp något nytt, och många kvinnor behöver få betalt genast för sitt arbete.

Scenen är från en resa i Uganda som vi som arbetar på Torfolk Gård gjorde i påskas. Även om både klimat, standard och mycket annat skiljer oss åt så finns det mycket som förenar också. Vi känner igen idén att komplettera odlingen med förädling, strävan att göra något tillsammans och att försöka ge många odlare möjlighet att komma ut på marknaden. Vi känner också igen problemet att förena ideologi och behovet av att ha en inkomst under uppbyggnadskedet.

Torfolk Gård är ett ekologiskt livsmedelsföretag i Värmland, med fyra delägare och fyra anställda. I år firar gården, som betraktas som pionjär inom den moderna ekologiska lantbruksrörelsen, 20-årsjubileum. Vi var inte på något sätt först med odlings-tekniken, men delägarna har varit inblandade i de flesta av de organisationer, som har varit en förutsättning, för den snabba utveckling som KRAV-märkt mat har haft i Sverige.

BILD: ROLAND TYBERG

Gänget på Torfolk Gård. Fr v: Olle Göransson, Anneli Carlén, Marica Möller, Mikael Jormesäter, Kari Örjavik, Maggie Westlund, Peter Alderin och Gunnar Rundgren.

På gården odlas grönsaker på friland och i växthus. Sylt, saft och marmelad tillverkas av ekologiska råvaror. Produktionen och produktionsätten utvecklas och förändras hela tiden, men grunden finns kvar. Vi producerar mat – människans viktigaste basbehov – och genom vårt eget arbete försöker vi visa en möjlig utveckling mot ett hållbarare samhälle.

Ekologiska odlare samarbetar

Samodlarna, de ekologiska grönsaksodlarnas förening för försäljning, bildades utifrån ett behov av att nå ut till handeln och konsumenterna. Redan från början hade man den uttalade policyn att ekologisk mat skall vara tillgänglig för alla. Men för att kunna jobba med de stora uppköparna krävdes organisation och samarbete.

Den första samodlarföreningen bildades av en grupp odlare i Värmland, vid köksbordet på Torfolk. Kari Örjavik, en av våra delägare, hade från början ansvar för försäljningen inom Samodlarna.

När den ekologiska odlingen ökade och produkterna började synas ute i butikerna föddes ett nytt behov. Konsumenterna behövde en garanti för att det som såldes verkligen var ekologiskt producerat. Odlarna behövde gemensamma regler. Kontrollföreningen KRAV bildades, och Gunnar Rundgren från Torfolk blev KRAVs första ordförande.

Den tredje organisationen, som bildades ungefär samtidigt med Samodlarna och KRAV, var odlarnas egen intresseförening, *Ekologiska Lantbrukarna*. Denna organisation arbetar mycket med opinionsbildning och debatt.

Dyrt? För vem?

Vädrets makter rår vi inte på. För några år sedan hade vi översvämning. Andra gånger har det regnat för mycket, varit för kallt på våren eller kommit frost för tidigt på hösten. Det är de här osäkra korten som kostar pengar för en odlare.

För ekologiska odlare finns det ytterligare problem som är svåra att få bukt med – en del skadeinsekter till exempel. Men vi arbetar hela tiden med att hitta lösningar på de olika problem som dyker upp. Under åren har vi utvecklat odlingstekniken för att få fram hög kvalitet och goda skördar, utan att utarma jorden, och vi har samarbetat med andra odlare, maskinutvecklare och lantbruksuniversitet.

Den som har en egen husbehovsodling vet vilket

arbete det ligger bakom varje morot eller lök. Trots det är maten den del av privatekonomin som har hårdast prispress. Trots att svensken lägger en mycket liten del av sin inkomst på mat, diskuteras matpriserna ständigt i massmedia. Som en konsekvens av detta får vi fortfarande frågor om varför ekologiskt odlad mat kostar mer än konventionell.

De "billiga" konventionella livsmedlen är bara skenbart billigare. De skjuter kostnaderna på framtiden. Det blir kommande generationer som får ta hand om sterila utarmade jordar, förorenade vattendrag och andra miljöproblem samt problem med allergier och andra sjukdomar som ökar lavinartat. De ekologiska producenterna tar ut kostnaderna direkt, här och nu, och produkterna kan därför verka dyrare. Men vi lämnar en renare miljö efter oss.

Konsumentrörelse krävs

Både Samodlarna, KRAV och Ekologiska Lantbrukarna gör ett omfattande arbete för att sprida kunskap om sambanden mellan mat och ekologi.

På gården sprider vi kunskap bland annat genom att ta emot studiebesök och berätta hur vi arbetar och varför. Men det räcker inte. Nu behövs det en ny konsumentrörelse. Med konsumenter som ser på maten i sitt sammanhang. Med konsumenter som bryr sig om hur maten är tillverkad, vad maten innehåller, hur matsedeln kan anpassas efter årstid (för transporternas, pengarnas och miljöns skull), hur man kan få hushållskassan på en vettig nivå genom att välja bort de dyra helfabrikaten. Jag tror på en konsumentrörelse som arbetar tillsammans med de ekologiska producenterna för ömsesidigt utbyte.

Mycket kvar att göra

Det finns massor kvar att göra, både på hemmaplan, på vår egen gård, och i större sammanhang. På Torfolk Gård har vi arbetat en hel del med energiförbrukningen som t.ex. uppvärmning med solfångare och ved.

Det mest aktuella just nu är att hitta bra lösningar på transportfrågan. Vi måste sälja, framför allt färskvaror, så lokalt som möjligt. Jag tror också att det finns många transportmil att vinna på en seriös studie av livsmedelsbutikernas lokalisering. Hur mycket energi går åt för att distribuera till butiker inne i stan, jämfört med vad som åks av privatbilar när de handlar i stora köpcentra? Vad innebär det för transporterna när livsmedelskedjornas distributionscentraler läggs ner och centraliseras?

Avfallshantering och bra förpackningar är andra frågor som vi måste ta itu med under den närmaste framtiden.

När vi börjar intressera oss för de större samman-

hangen blir det naturligt att också gå utanför Sveriges gränser. Det finns ett stort antal exempel där ekologiska odlare, enskilt eller genom sina organisationer, har satsat tid och kunskap för att ge stöd till odlare runt om i världen.

Organisationen *Framtidsjorden* arbetar med flera småskaliga ekologiska projekt i latinamerika. Både *Samodlarna*, *KRAV* och *Ekologiska Lantbrukarna* har engagerat sig i baltländerna. I Ladakh i norra Indien har ekologiska odlare och rådgivare gjort flera besök med seminarier och kurser. Vidare arbetar KRAVs dotterbolag *GroLink* med kontroll av ekologiska odlingar runtom i världen. De hjälper också till med att bygga upp inhemska kontrollorganisationer med KRAV som modell.

Uganda är ett av de länder där *GroLink* har en omfattande verksamhet, med ett stort antal lokala kontrollanter.

Grace Ebvadel, som jag berättade om i inledningen, är en viljestark kvinna som är värd allt stöd hon kan få för att lyckas med sitt jordnötsprojekt. Hon visade oss en ny byggnad som ska hysa maskiner för att mala jordnötterna till smör. Om kooperativet lyckas dra igång den här mekaniseringen ökar produktionen kraftigt och då behöver de hjälp med marknadsföring och försäljning. Odlingen är i dag huvudsakligen ekologisk, men inte kontrollerad, så där behövs också insatser.

För oss på Torfolk Gård har Uganda blivit en hjärtefråga. Ideerna är många och viljan finns. Men, som alltid när man startar en ny verksamhet, tar det tid. Tid att låta idéer mogna, tid att lösa alla praktiska och ekonomiska problem, tid att förankra tankegångarna hos alla inblandade. Sedan återstår arbete, arbete och åter arbete.

Marica Möller, delägare i Torfolk Gård

BILD: MARICA MÖLLER

Tillverkning av jordnötssmör i ett kvinnokooperativ i Uganda. Där pågår en omfattande, ekologisk, KRAV-kontrollerad odling. För att få produkterna sålda behövs samarbete.

Kampen för kvinnligt inflytande

I doktorsavhandlingen *Från broderskap till systemskap* skriver Gunnel Karlsson om det socialdemokratiska kvinnoförbundets kamp för inflytande och makt inom det egna partiet. I hennes genusorienterade analys finns många nya och spännande perspektiv.

Redan 1920 då kvinnoförbundet inom Socialdemokratiska Arbetarpartiet (SAP) bildades och även dessförinnan fick kvinnorna höra att ett speciellt kvinnoförbund skulle "verka ensidigt" eftersom dess synpunkter alltid skulle sammanfalla med partiets.

Gunnel Karlsson menar att det tog många år innan man i partiet lärde sig att kvinnoförbundet förväntade sig en helt annan roll än den tilldelade som lojal stödtrupp.

Tidigt i avhandlingen tar hon upp frågeställningar om varför det oftast är män som fattar beslut som berör kvinnor, varför det är män som dominerar i politiken, varför det är män som har politisk makt men inte kvinnor. Hon frågar också varför den manliga dominansen inte ses som ett problem medan tydligen risken för kvinnlig dominans uppfattats som mycket problematisk.

Intressant är hennes beskrivning av partiets strategi att **omvandla** könskonfliktfrågor (makt och kön) till familjepolitiska frågor för att undvika en diskussion i partiet om fördelningen av makt mellan kvinnor och män. Hennes exempel är kvinnoförbundets stora fråga från 70-talet, sextimmarsdagen som i partiet omvandlades till en könsneutral familjepolitisk fråga från att i förbundet ha varit profilerad som en radikal jämlikhetsreform.

Vägrade invänta partistyrelsen

Ett ganska omfattande avsnitt behandlar atomvapenfrågan på 1950-talet. Här tog ju kvinnoförbundet redan 1956 en bestämd ståndpunkt **mot** atomvapen och redovisade detta utåt på ett tidigt stadium. Förbundets ställningstagande väckte uppseende – också därför att det föregrep partiets. Partiet ville vänta med beslut om kärnvapen.

I partistyrelsen utsattes Inga Thorsson som företrädare för kvinnoförbundet för påtryckningar och uppmaningar att ändra sig och hon blev tillrättavisad av en lång rad manliga partikamrater. I en tidningsartikel 1959 skrev Inga Thorsson att hon och

med henne kvinnoförbundet inte längre "stillatigande accepterade att bli mästrade av partipress inför offentligheten".

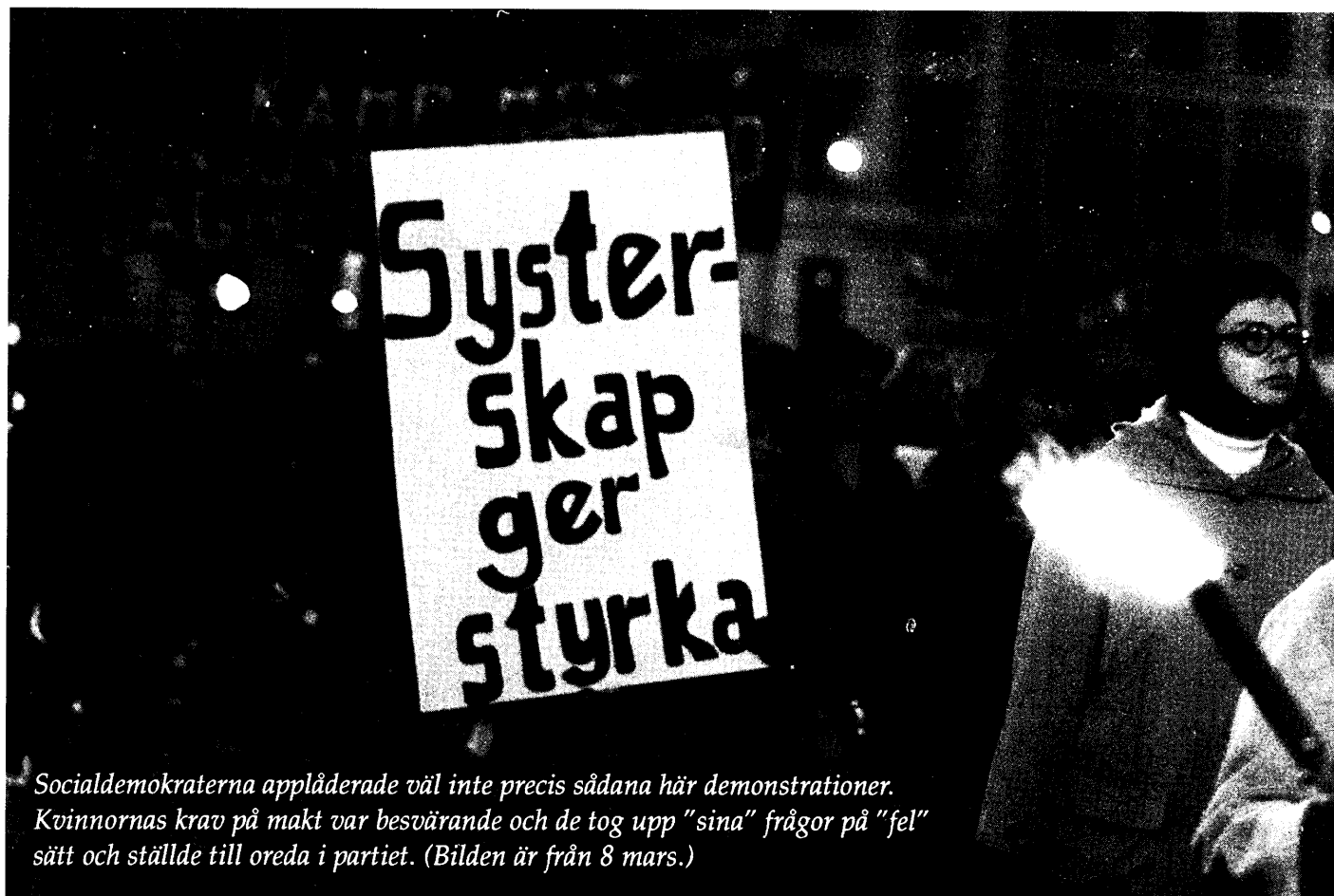
Gunnel Karlsson gör följande intressanta kommentarer. Partistyrelsen blev irriterad över att kvinnoförbundet med sitt självständiga agerande satte sig över de oskrivna lagar som gällde för kvinnoförbundet som organisation. Inga Thorsson hade fört fram kvinnoförbundets egna alternativ utan att invänta en enig partilinj och hon hade dessutom uppträtt som om hon och kvinnoförbundet var politiska aktörer jämförbara med statsministern och partiet. Det var att utmana både det manliga tolkningsföretrådet och könsmaktordningen i partiet. Gunnel Karlsson ser ett tydligt exempel på männens sätt att inte inse och acceptera kvinnornas demokratiska rätt att utöva inflytande och makt i partiet utan låta en gammal och genomgripande manlig överordning styra. Författaren menar att det kan ses som ett försök att ändra det politiska genuskontraktet och tolkningsföretrådet som gällt om, när och hur kvinnornas frågor skulle tas upp i det politiska samtalet.

Arbetsbudsfrågor männens revir

Även om atomvapenfrågan slutade med beslut av regering och riksdag 1968 att atomvapen inte skulle ingå i det svenska försvaret, och kvinnoopinionen därmed till slut fick igenom sitt ställningstagande, så gick det som bekant inte lika bra med sextimmarsdagen.

När Gunnel Karlsson redovisar och analyserar denna frågas behandling syns återigen det motstånd som kvinnorna upplevde och de mekanismer som partiet använde för att dölja könskonflikten. Sextimmarsdagen omvandlades från att vara en fråga om jämställdhet mellan kvinna och man i familj och arbetsliv till att bli en könsneutral fråga om familjepolitik.

Sett ur ett könsperspektiv handlade sextimmarsdagen om en fråga på ett område där kvinnor dittills haft föga att säga till om. Arbetsbudsfrågor hörde regelmässigt till LO och regeringen. När kvinnor nu ville omdefiniera och politisera en arbetsbudsfråga så uppfattades det som ett otillbörligt intrång på LO:s område och kvinnokraven ansågs inte legitima. Vidare skulle en sådan tänkt omvandling av arbetslivet bli en synnerligen omvälvande förändring

Socialdemokraterna applåderade väl inte precis sådana här demonstrationer. Kvinnornas krav på makt var besvärande och de tog upp "sina" frågor på "fel" sätt och ställde till oreka i partiet. (Bilden är från 8 mars.)

i samhällslivet. Arbetsmarknadens parter var inte intresserade av något sådant. Kanske var det därför som sextimmarsdagen förblev en kvinnofråga. Partiet för sin del gjorde en strategisk fördelning. För att tillmötesgå kvinnorna i partiet infördes önskemålet om sex timmars arbetsdag i partiprogrammet för ett framtida genomförande. Men däremot blev det männens = LO:s tolkning av vad som var praktisk politik som blev avgörande för nutiden.

Sextimmarsdagen blev med tiden en ekonomisk fråga och i sådana fall var det manliga tolkningsföreträdet absolut.

Även nu på 90-talet finns stort stöd för sextimmarsdagen bland väljare av båda könen. Men frågan har förblivit en kvinnofråga i den meningen att det nästan bara varit kvinnor som drivit frågan.

Kön och makt

Författarens uppfattning är att de upprepade konflikterna kring jämställdhetspolitiken i grunden handlade om kön och makt.

Partiledningen talade könsneutralt om spelregler och partidisciplin. Kvinnorna som kom med "sina" frågor tog upp dem på "fel" sätt och ställde till oreka i partiet. Kvinnorna som kom med sitt missnöje måste bemötas på vanligt sätt.

Gunnel Karlsson skriver att det var en beslutsstruktur som omedvetet mötte kvinnorna med sin

makt. Dessa spelregler avstängde eller utestängde inte avsiktligt kvinnor men kvinnornas "regelbrott" synliggjorde den manliga makten. Partiledningen hade inte förmåga att problematisera den ojämlika fördelningen av makt mellan gruppen män och gruppen kvinnor i partiet.

Alltmer isolerade

I slutkapitlet från broderskap till systerskap framhåller författaren att från 1970-talets slut tycks kvinnoförbundet ha haft en mer isolerad position i förhållande till partiet, vilket inneburit att samarbetet dem emellan har minskat. Orsaker till detta kan sökas på flera håll.

Från 1980-talet har partiets motstånd mot förbundets krav på sextimmarsdag blivit alltmer tydligt. Frågan tycks också ha bidragit till en växande klyfta mellan partiet och kvinnoförbundet, vilken gjort sig märkbar i nutida aktuella frågor som Öresundsbron och JAS-planen.

Inför 90-talet har förbundet alltmer profilerat sig som kvinnoorganisation. I sitt handlingsprogram för 90-talet kallar man sig nu för "socialdemokratiska feminister". Kampen för ett kvinnligt inflytande fortsätter alltså och avhandlingen är ett stycke spännande nutidshistoria om kvinnors kamp för makt och bestämmande.

Lisbet Ernbrink

"Visst går det att ändra på samhället"

Om jag skall karakterisera Laine Hammarbo med ett enda ord, då får det bli "rejäl". Hon är lång och blond, verkar pojkkaktig och ser yngre ut än sina 46 år. Öppen är hon och orädd när det gäller att framföra sina åsikter.

Hon föddes i Lysekil, i en familj med socialdemokratiska värderingar, och hon var med i Unga Örnar som barn. Familjen flyttade till Karlstad 1965, och där har hon bott sen dess, men varje sommar återvänder hon fortfarande till Lysekil.

Laine arbetar som administratör i Centrala sjukvårdsdistriktet i Landstinget i Värmland och hon har sin arbetsplats på Centralsjukhuset i Karlstad. Hon är kontaktombud i facket och sitter i fastighetsnämnden. Tidigare har hon varit ledamot i kommunfullmäktige i två perioder.

– Jag är intresserad av fackliga frågor och politik, säger hon.

Sex timmars arbetsdag

S-kvinnorna i Karlstad har beslutat att ha sex timmars arbetsdag som tema den närmaste tiden, berättar Laine. Kortare arbetstid är en mycket viktig fråga. Man kan kanske inte gå ned till 30 timmars vecka med en gång, men det är på tiden att man börjar att förkorta arbetsdagen. En halvtimme varje dag kan vara mycket värd för en kvinna. Debatten kring detta är alltför ljummen, tycker hon och är övertygad om att sex timmars arbetsdag skulle vara samhällsmässigt försvarbart, och den enskilde skulle uppleva det som höjd livskvalitet.

Vi pratar om att så snart barnen har blivit så stora att de klarar sig själva, så blir de egna föräldrarna gamla och hjälplösa. Nu räcker inte åldringsvården till längre, mycket av ansvaret för de gamla läggs på släktingarna.

– När man kommer hem från jobbet vid 18-tiden har man inte så mycket ork kvar, säger hon. Tänk vad det skulle minska folks ensamhet om vi hade mer tid för varandra!

– Vi borde ha större möjligheter till variation i arbetet under livets olika skeden, säger hon, men förslagen till konjunkturanpassad arbetstid är jag mycket skeptisk till. Min mormor hade konjunkturanpassad arbetstid. Hon arbetade på konservfabriken och måste vara på plats klockan sex när fisken kom in. Sen var det att gå hem några timmar,

fram till klockan fyra på eftermiddagen. Sådana arbetsförhållanden vill vi inte ha tillbaka.

Vinst viktigast

– Det är skrämmande att det inte skapas flera arbeten, att produktionsöverskottet tas ut i vinster i stället för att användas till nyanställningar. Jag hörde ett reportage från Astras aktiestämman på radion, säger hon och blir lite upprörd. Man hade nyss berättat på nyheterna om Astras plågsamma djurförsök. En kvinna, aktieägare, blev tillfrågad om vad som var viktigast för henne – att få ut sin vinst eller att stoppa djurförsöken. Hon tvekade! Till sist sa hon att djuren var viktigare än vinsten, men det satt långt inne. Man undrar om dessa som bara roffar åt sig tror att de ska leva för evigt, så de ska hinna använda sina förmågor.

– Det viktigaste för alla som jobbar politiskt är det måste skapas nya arbeten. Vi måste hitta nya lösningar. Om till exempel fyra människor kan förkorta sin arbetstid så att det blir plats för en femte – jag kan inte förstå annat än att det måste löna sig för samhället. Nu är det stränga skiljeväggar mellan a-kassa, socialhjälp och löner, men allt kommer ju från samma penningkista. Det måste kunna gå att ändra på detta.

– Den individuella lönesättningen har skapat orättvisor på arbetsplatserna. Det är ja-sägare och ryggslickare som tjänar på de individuella lönerna. Vissa löneskillnader får det gärna vara, men det ska vara inom vissa ramer, en rimlig nivå med minimi- och maximilön för samma arbete.

En pedagogisk fråga

– Vad tycker du om socialdemokraternas låga opinionssiffror?

– Jag tror att det mycket är en pedagogisk fråga, samt att man har misslyckats med att hantera orättvisorna som t ex fallskärmar och alltför höga avgångsvederlag. Nedsärningarna har säkert varit nödvändiga, men man har inte lyckats förklara varför. När det närmar sig valet röstar nog många med sossarna i alla fall, av lojalitet. Den som har växt upp med en socialdemokratisk övertygelse har nog svårt att rösta på ett annat parti. Men hur någon tidigare socialdemokrat kan gå till moderaterna är helt obegripligt!

Jag påminner Laine om Kvarteret Framtiden, som var ett mycket bra och idérikt projekt som s-

kvinnorna drev för många år sedan, men som inte fick genomslag i den socialdemokratiska politiken.

– Det är väl tyvärr så att kvinnoorganisationer inom ett parti ofta känner sig som en sorts sidoorganisationer som inte blir tagna riktigt på allvar av gubbarna i partiet. Här i Karlstad kämpar vi för att få med de yngre kvinnorna. Vi tycker att de skulle kunna använda oss som ett forum som är lättare att utnyttja än det stora partiet. Själv blev jag övertalad av en väninna att gå med på ett möte en gång, och sen dess har jag varit aktiv.

Att nå de unga

– S-kvinnorna arbetar i motvind idag, som många andra organisationer. Alla är så stressade, orkar inte gå på ett möte på kvällen. Men vi försöker att hitta nya arbetsformer. Till exempel har vi börjat ha en fast dag, första onsdagen i varje månad, när vi

träffas. Vi vet att då kan vi prata strunt om vi vill eller ha en allvarlig diskussion om ett aktuellt ämne. På det förra mötet skrattade vi oavbrutet i två timmar!

– Det gäller att engagera sig. Man kan känna sig osäker, men genom att delta i debatten i föreningen lär man att formulera sig, blir handlingskraftig, kan skriva debattartiklar och vågar prata även i större sammanhang. Ju fler som engagerar sig, ju bättre blir det. Många säger att det inte går att ändra någonting, men visst går det! Jag tror i övrigt att miljöfrågorna kommer att vitalisera debatten. Det gäller även den sociala dimensionen.

– Att gå med i ett kvinnoförbund betyder att få nya kompisar, träffa nya människor. Den sociala samvaron är mycket viktig för mig.

Aase Bang

Kvinnorna på barrikaden

Sexualpolitik och sociala frågor 1923-1936

Ny bok av Hjördis Levin.

Boken handlar om innehållet i tidningen Tidevarvet.

Välfärdssamhällets uppkomst brukar vanligen förläggas till slutet av 1930-talet. De förslag som riksdag och regering biföll i syfte att skapa ett folkhem med trygghet och omsorg åt alla dess medborgare kom dock inte ur tomma intet. Liksom vid alla andra tillfällen när en rad manifestationer inträffar, föregicks även 1930-talets händelseförlopp av en lång utveckling.

Det intressanta är vilka krafter som verkade, vilken målsättning de hade och vad de uppnådde. Att Alva och Gunnar Myrdals bok *Kris i befolkningsfrågan* fick en central betydelse som pådrivande faktor kan inte bestridas. Ytterst lite av vad som framfördes i denna bok var emellertid nytt. Strängt taget alla dess problem och botemedel hade redan formulerats och stridits för av en social-reformatorisk rörelse som pågått sedan slutet av 1800-talet. Rörelsen bestod till största delen av kvinnor av olika politisk färg.

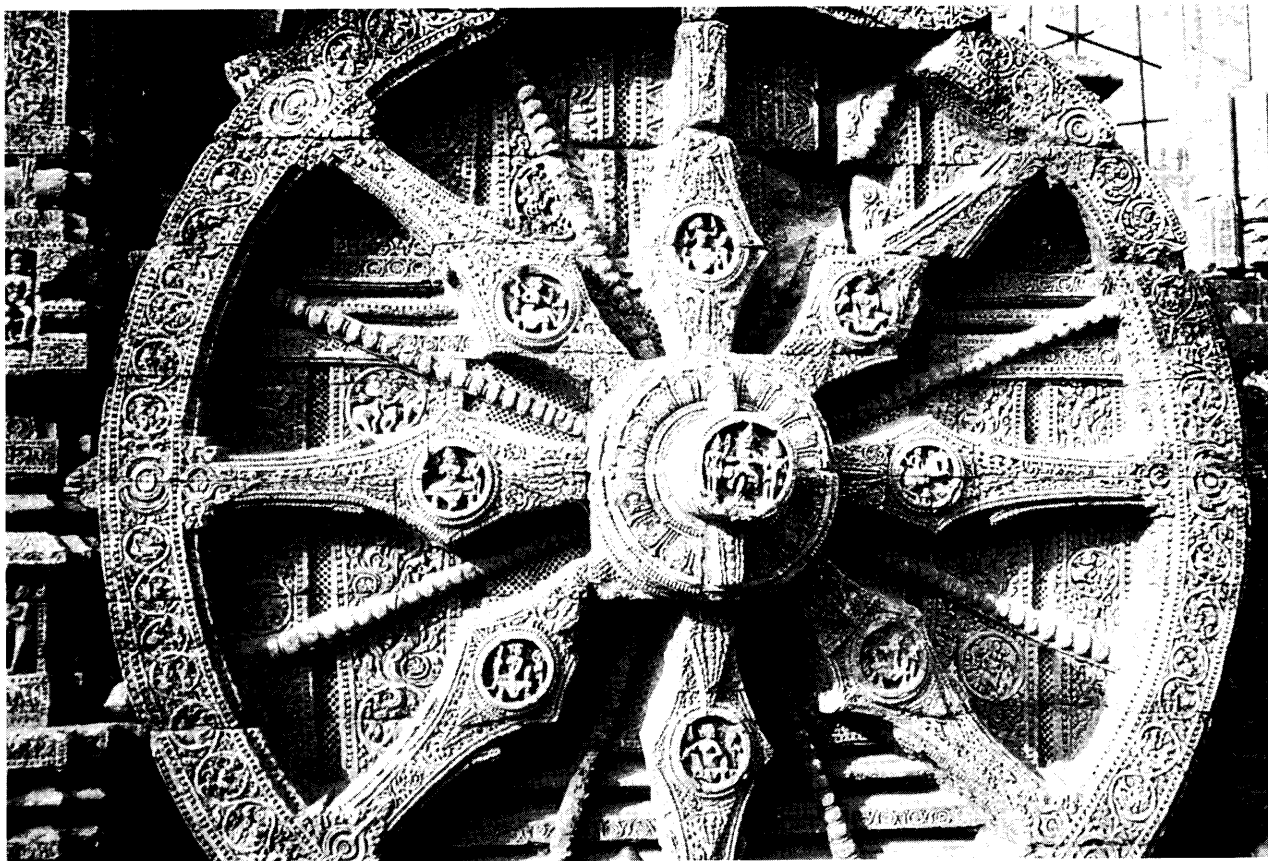
När kvinnorna slutligen fick politisk rösträtt och blev valbara till alla politiska församlingar intensifierades deras reformkamp. Perioden 1923-1936 präglades av en livaktig kvinno-rörelse för sexualupplysning, preventiv-kunskap, ny abortlag, mödravård, spädbarnsvård, mödrahjälp och mycket annat. En hel del

av dess målsättningar förverkligades via 1930-talets utredningar och lagar men alla önskingar uppfylldes inte.

I denna kamp spelade tidningen Tidevarvet med Elin Wägner som en av sina socialt medvetna redaktörer en viktig roll. Flera medlemmar i Frisinnade kvinnors riksförbund, senare Svenska kvinnors vänsterförbund, såsom Andrea Andreen, Kerstin Hesselgren, Gerda Kjellberg, Ada Nilsson, Alma Sundquist och Elin Wägner själv, utförde ett mångårigt och intensivt arbete i den reformrörelse som är ämnet för boken *Kvinnorna på barrikaden*.

Hjördis Levin är fil.dr. i historia och verkar som fri forskare och skribent. Hon har i många år studerat sexualitetens historia. Hennes första bok i detta ämne, *Testiklarnas herravälde*, väckte stor uppmärksamhet särskilt p.g.a. den kontroversiella titeln. Hennes doktorsavhandling *Masken uti rosen* analyserar den "sedlighetsstrid" som pågick i Sverige och det övriga Skandinavien runt sekelskiftet 1900. Hjördis Levin har också bedrivit forskning om "Fogelstadgruppen" och givit ut *Elisabeth Tamm på Fogelstad*. I *Kvinnorna på barrikaden* sammanförs hennes två forskningsområden.

Kvinnorna på barrikaden ges ut på Carlssons förlag och kan beställas genom Hjördis Levin tel. 08-604 88 61. Den kostar ca 250 kronor plus porto.

Snapshots från Indien

Lykke Backer arbetade i Indien under vintern 1996-97 och kom hem med en hel del bilder därifrån. Här publicerar vi några av hennes snapshots.

Överst på vänster sida: Detalj från Soltemplet i Konark, Orissa - ett av hjulen till "vagnen" som templet står på, allt fint uthugget i hård sten.

Längst till vänster: Pojken vid havet, Mamallapuram, Tamil Nadu.

Närmast till vänster: Vägarbeterskor framför Seashoretempel, Mamallapuram, Tamil Nadu. Templet byggdes på 600-talet och är med på FNs världsarvslista.

Överst på höger sida: Chandika i sitt kök i Thamin utanför Kathmandu, Nepal.

Överst till höger: Skolrast i Tibetan Central School, Sonada, två mil söder om Darjeeling, West Bengal.

Närmast till höger: Scooterparkering i Connaught Place, New Delhi.

Bilder: Lykke Backer

En kämpande kvinna

– RÖSTRÄTTSGENERALEN SIGNE BERGMAN

När *Föreningen frisinnade kvinnor* bildades våren 1914 var nitton kvinnor samlade i läkaren Julia Kinbergs hem. Alla var kända liberala kvinnor, skickliga inom sina respektive områden. Flera av dem tillhörde rösträttsrörelsens kärntrupp. Alla är värda sin egen artikel, men jag har valt att skriva om två av dem, Signe Bergman och Alma Sundquist. Artikel om den sistnämnda publiceras i nästa nummer. Dessa båda kvinnors liv gestaltade sig mycket olika trots att de hade kampen för rösträtt gemensam.

När Signe Bergman kom med, i den tre år gamla *Föreningen för kvinnans politiska rösträtt* (FKPR) i Stockholm, var hon 36 år gammal. Signe Bergman var en mycket stilig kvinna med ett vackert ansikte med rena, väl tecknade drag. På bild ger hon intryck av att vara slank och högväxt. Det är lätt att föreställa sig henne vid sammanträdesbordet ledande ett möte och att höra sidenet frasa i hennes klänning när hon går upp i talarstolen eller överlämnar en skrivelse till någon regeringsmedlem.

Om Signe Bergman hade något av brittisk lady över sig så var nog det ett resultat av såväl uppväxtmiljö som egen medveten strävan. Hon föddes den tionde april 1869 i ett kultiverat tjänstemannahem med fasta bildningstraditioner från gamla, småländska prästsläkter.

"Men hon var en emanciperad flicka", skrev signaturen Corinna i Svenska Dagbladet, när Signe fyllde 90 år, "så hon tog sig före något oerhört på den tiden: hon flyttade hemifrån till en egen våning på Arsenalsgatan 10, där hon installerade sig med engelska möbler och med egen jungfru som det hette på den tiden."

Starkt intresse för England

Dessförinnan hade Signe Bergman tillbringat åtta år utomlands, större delen av tiden i England men också i Frankrike och Italien. Från december 1889 till hösten 1892 studerade och arbetade hon i England. Hon var guvernant men också sekreterare, dels åt en släkting som hade ett gymnastiskt institut i London, dels åt doktor F.A. Bather vid British Museum. Denne deltog åtskilliga år senare i den

internationella kongressen för kvinnors rösträtt i Stockholm 1911 och tog då initiativet till en svensk avdelning av *Männens internationella förbund för kvinnans rösträtt*.

Signes brev hem till bästa vännen Anna Levertin vittnar om en självständig ung dam, mån om att ta tillvara sina möjligheter i livet. I London kom Signe naturligtvis i kontakt med många intressanta människor. Särskilt starkt intryck tog hon av den kända teosofen Annie Besant vars föredrag hon lyssnade till vid två tillfällen. Teosofin var en religiös rörelse med stort inflytande på 1890-talet, men det var inte den utan Annie Besants personliga utveckling som fascinerade Signe. Hon förblev starkt orienterad åt England. Hon satt bl.a. i styrelsen för *Svensk-engelska föreningen*.

När tidningen Tidevarvet utkom med sitt första nummer 1923 hävdade hon att England borde bli det land som Sverige och den nya tidningen skulle vända sig emot. Hon tyckte inte om de yttringar av tysksympati som efter sekelskiftet hade efterträtt den förkärlek för England som präglat liberalismens svenska storhetstid under en stor del av 1800-talet.

Banktjänsteman till yrket

År 1897 blev Signe Bergman bofast i Stockholm och det var då hon flyttade till Arsenalsgatan och även etablerade sig som bankkvinna. Hon fick anställning i *Sveriges Allmänna Hypoteksbank*, där hon var kassör från 1907 till pensionen 1928.

Under de år som Signe Bergman etablerade sig som kvinnlig banktjänsteman växte kvinnornas rösträttsrörelse fram. År 1899 gjorde kvinnorna sin första uppvaktning om rösträtt hos konungen och 1902, efter att Carl Lindhagen motionerat i riksdagen, bildades FKPR i Stockholm. Liknande föreningar växte fram över hela landet och redan året därpå tillkom *Landsföreningen för kvinnans politiska rösträtt* (LKPR).

År 1905 blev Signe Bergman medlem i Stockholms FKPR och året därpå kom hon med i styrelsen och blev kvar där till 1914, trots alla andra uppdrag hon åtog sig. Efter ytterligare ett år blev hon invald i LKPR:s verkställande utskott som sekreterare och 1909 dess vice ordförande. Självklart valdes Signe fem år senare, 1914, att efterträda Anna Whitlock som landsföreningens ordförande. När kvinnans rösträtt, 1917, åter en gång röstades ned i riksdagen,

orkade inte Signe Bergman med den tunga uppgiften att ansvara för ännu en rösträttskampanj. Karolina Widerström blev hennes efterträdare och den som två år senare fick överbringa kvinnornas tack till regeringen för rösträtten.

Dragarelagets hemvist

Signe Bergman gjorde också en stor insats i styrelsen för den internationella rösträttsrörelsen, *International Woman Suffrage Alliance*. År 1909 blev hon dess sekreterare. År 1916 utnämndes Signe Bergman till rösträttsalliansens skattmästare, en uppgift som hon delat sedan 1913. Hon deltog i alliansens kongresser i Köpenhamn, Amsterdam, London, Budapest och Paris, vid flera tillfällen som ledare för den svenska delegationen.

Signe Bergmans hem fungerade som central för rösträttsarbetet. Där gjorde det s.k.

Dragarelaget, bestående av Alma Sundquist, Ada Nilsson, Karolina Widerström, Else Kleen, Elin Wägner, upp sina planer. Signe Bergman valdes till ordförande i den centralkommitté som skulle förbereda rösträttsalliansens 6:e världskongress i Stockholm 1911. Denna uppgift utförde hon med den äran. Kongressen har gått till historien som sällsynt välorganiserad och välfungerande.

Året efter kongressen startade Signe Bergman tidningen *Rösträtt för kvinnor*. Hon var aldrig officiellt dess redaktör men ändå den som bestämde innehåll och strategi. Hon skrev en hel del artiklar och ledare. Tidningen utkom två gånger i månaden och kunde ända till 1917 glädja sig åt ett stigande prenumerantantal. Detta sjönk emellertid under de följande krisåren och 1919 lades tidningen ned av ekonomiska skäl, men då hade den faktiskt också fyllt sin uppgift.

Rösträtt – nyckeln

LKPR genomförde två stora namninsamlingar, 1907 och 1913. Den sistnämnda organiserades efter en plan uppgjord av Signe Bergman. En centralbyrå med avlönad generalsekreterare i Stockholm utsände listor och stod i ständig förbindelse med frivilligt ordnade lokalbyråer, en för varje förening i hela landet. Namninsamlingen avslutades i januari 1914 och omfattade då många gånger fler namn än 1907 års insamling och understeg med endast ett par tusen männens stora insamling från 1899, innehållande 363.638 namn, varav dock drygt 62.500 var kvinnonamn.

Som kvinnosakskvinna och feminist koncentrerade sig Signe Bergman helt på rösträttsfrågan. Hon hävdade att den skulle skänka kvinnorna "nyckeln att sedan lösa de övriga spörsmålen."

Denna övertygelse stod som motto på det rösträttsvykort med hennes porträtt som utgavs av Uppsalaföreningen för kvinnans politiska rösträtt: "Vi måste allt allmänna komma till insikt om att tills vår rösträttsfråga är löst, finnes det för kvinnorna ingen viktigare fråga att arbeta för; med den sammanhänger lösningen av de flesta andra av tidens stora frågor." En följd av denna övertygelse var att Signe Bergman aldrig, trots att hon var partipolitiskt aktiv inom *Frisinnade landsföreningen* och satt i dess förtroenderåd, aldrig lät partihänsyn komma före kvinnornas rösträttsfråga. År 1909 när

socialdemokrater och liberaler hade tagit upp kvinnornas rösträttsfråga på sina parti-program, hävdade Signe Bergman, som då var LKPR:s vice ordförande, att den kvinna som av partiintresse tvekade att begagna sitt politiska inflytande för att bryta högerens motstånd mot kvinnornas rösträtt, bröt mot föreningens neutralitet.

En kraftkvinna

Åren närmast efter att rösträtten vunnits ägnade Signe sig en hel del åt kronprinsessan Margaretas minnesfond. Margareta, född i England, avled hastigt år 1920. Hon var älskad i vida kretsar av svenska folket. Signe Bergman lade ner ett stort arbete inom Hypotekbankens ram för mottagandet av de stora och små penningssummor som strömmade in på fondens konto. Här kan nämnas att de enda externa bidrag som togs emot av *Kvinnliga medborgarskolan på Fogelstad* var anslag från kronprinsessan Margaretas minnesfond.

Signe Bergman var en kraftkvinna. Enligt Bertil Björkenlid, som skrivit om rösträttskvinnornas och deras metoder som opinionsbildare och påtryckargrupp i Sverige 1902-1921, var hon "den verkliga centralgestalten för den kvinnliga rösträttsrörelsens pressverksamhet liksom överhuvud för dess verksamhet som påtryckargrupp". För mig är hon en förebild i plikttrohet och uthållighet, nödvändiga egenskaper för att nå ett mål. Hon var också uthållig i att leva.

Hon gick bort först 1960 vid 91 års ålder.

Hjördis Levin

Signe Bergman

Konstnärsporträttet

Min amma och jag, 1937.

Frida Kahlo

I målningen **Min amma och jag** ligger den vuxna Frida Kahlo i en vit klänning som ett barn i sin ammas famn och dricker mjölk ur hennes bröst. Bröstet liknar en blombukett och vid blomornas stjälkar droppar mjölken fram. Det droppar också mjölk ur det andra bröstet, och ser man mot himlen bakom amman, upptäcker man hur hela himlen regnar av mjölk. Ammans ansikte är gråsvart och utan några särdrag. Det liknar en mask, och man kan komma att tänka på en astek- eller mayaskulptur från Mexiko.

Frida Kahlo föddes och levde i Mexiko mellan 1907 och 1954. Hon uppgav ibland att hon föddes 1910 – samma år som mexikanska revolutionen. Hennes mor var av mexikanskt ursprung, fadern kom från ungersk-judisk släkt. Målningen **Min amma och jag** tycks handla om hennes mexikanska rötter.

Hon började måla i 18-årsåldern under konvalescensen från en svår olycka, när hennes skolbuss krockat med en spårvagn och en järnstång genomborrat hennes kropp. Efter detta kom hennes liv att präglas av smärta, operationer, stödremmar, gipskorsetter för att räta ut ryggraden. I målningen **Den sönderslagna pelaren** från 1944 skildrar hon den skadade ryggraden och i tårar visar hon den plåga hon känner med spikar islagna över hela kroppen.

När hon 1928 hade gått med i mexikanska kommunistpartiet, lärde hon känna den mer än 20 år äldre konstnären Diego Rivera, en av Mexikos

främsta muralmålare. De blev förälskade och gifte sig 1929. Äktenskapet blev svårt. Han var otrogen och också hon (Frida hade bl. a. ett förhållande med Trotskij, som med sin fru fått en fristad i Fridas föräldrahem). Diego och Frida skilde sig 1939 – för att gifta om sig året därpå! Hon har målat sig själv med Diego Rivera, hon, liten och späd, håller den store maken i handen.

I nästan alla hennes målningar skildrar hon sitt eget liv: liggande i en sjukhussäng efter ett av missfallen, som en sårad hjort med pilar sårande hela djurkroppen, men också med sitt stolta vackra ansikte med mörka hopväxta ögonbryn och det mörka håret i olika vackra håruppsättningar. Ibland omgiven av apor och med mexikanska smycken. 1938 hade hon sin första separatutställning – i New York.

Hon kom att delta i många utställningar i USA, Paris och Mexiko och hann uppleva sin stora retrospektiva utställning i Mexico City 1953, då hennes hälsa var mycket försämrad efter de många operationerna och med ena foten amputerad. Hennes konst är alltid starkt självupplevd. Hon målar i en blandning av realism, naivism och symbolism, och har sitt alldeles egna uttryck. Hon är en av de personligaste och starkaste kvinnliga konstnärerna under 1900-talet.

Lena Boëthius

På Millesgården kan man se målningar av Frida Kahlo t.o.m. 24/8 i sommar.

SJÄLVKLART SAMARBETE

Av Honorine Hermelln

Det är något vi alla erfarit – hur man plötsligt befinner sig i ett hårt arbetande kamratskap, utan att man på förhand kunnat räkna ut vilka som skulle komma att vara med, vilka man skulle få till kamrater. Allt berodde på att vi, som nu råkat in i detta samarbete, var för sig, eller på en och samma gång sett att något måste ske, och så haft djärvheten att gå åstad och försöka göra det. Om man undantar det välsignat självklara arbete som beror på goda vanor, exempelvis i ett hem, så kunde troligtvis upprinnelsen till denna kraftutveckling alltid spåras tillbaka till ett sådant ögonblick då man sett något av en syn – med andra ord gripits av en idé – och så detta att modet stod en bi. Ty idéer driver alltid ut på obefarna vägar.

Vi svenskar förmår ju blott ana oss till hur ett sådant självklart och ofrånkomligt samarbete mitt i allt betryck blev den stora upplevelsen i de ockuperade hårt plågade länderna. Ett osvikligt kamratskap "kom av sig själv" helt enkelt därför att man sett att något måste göras och så gick åstad och gjorde det, utan annat stöd och värn än att man litade på varandra. Och därmed fann man varandra, tvärs över alla gränser, alla förutfattade meningar, och drog ett djupt andetag ut i en stark, frisk, nyskapande luft, som man sedan inte kan glömma. Kanske skall vi också en gång komma att vända oss om och se, att det var detta som skapade historia i den tid vi nu genomlever, att människor praktiskt, och så allvarligt som när det gäller liv eller död, kom att erfara hur det känns när gränser sprängs – partigränser, klassgränser, som annars håller oss fångna och gör livet sterilt. Vilken frihet att andas när de fallit bort, vilken kraft att bära bördor i detta samförstånd, hur meningsfyllt blev inte livet och hur försvinnande oväsentligheterna.

Och hur tungt att återvända till den vanliga tillvaro, där den "demokrati" som vi tillkämpat oss mer och mer tycks betyda en ödeläggande brist på

samarbete, en allt hårdare bundenhet av gränser, en allt ytligare och därför oövertvinnligare rädsla för att överskrida dem.

Vi svenskar måste alltid komma ihåg att vi har icke dessa erfarenheter, varken av krigets eller ockupationens sår eller av ett självklart samarbete i dessa dimensioner, så att det lever som en aning om en annan slags demokrati än den som sätter ekonomiska intressen före allting annat och som därför aldrig når fram till ett självklart samarbete kring idéer. Men grunderfarenheten har vi dock alla av ett självfallet, uthärdande och uthålligt kamratskap kring en idé, det må vara i barndomens lekar eller det vuxna livets företag – försåvitt modet stod bi att ge sig ut på obefarna vägar.

En idé sprang fram, i Paris, i fredens år 1945, som hette Kvinnornas Demokratiska Världsförbund. Det var erfarenheterna från krig och ockupation som gav franska kvinnor mod till att tro – jag föreställer mig ungefär så här: Kvinnorna i alla länder måste ha sett detsamma under de år som gått; vad de sett måste ofrånkomligt driva dem till att hålla ihop, driva dem till ett samarbete över alla gränser för att komma över tröskeln in i ett nytt historiens skede, där något liknande det som nu hänt är en omöjlighet.

Det blev inte som man trott och väntat, att alla kvinnor i alla länder lystrade. Såg de inte idén? Eller ägde de inte modet?

Det är tydligt att de som snabbast lystrade var kvinnorna från de länder som lidit bittrast under krig och ockupation: Frankrikes kvinnor, Belgiens, Sovjetunionens, Jugoslaviens, Italiens, Kinas, och vidare de undertryckta folkens, exempelvis de stora negerorganisationernas och Indiens kvinnor. Det förefaller emellertid som om lyckligare lottade länder såg med misstro att dessa slutit sig till. Och framför allt, tycks det, ser man med misstro anslutningen från Sovjetunionens kvinnor. Diktatur

är alltid diktatur, vare sig den uppträder under det ena eller andra namnet, menar och säger man.

Till detta kan endast svaras: Vi måste dock lära att skilja på revolution och kontrarevolution. Det kan hända att det har sin betydelse, med andra ord sitt ansvar, om vi upprepar gångbara slagord eller om vi söker urskilja vad dessa båda motsatser verkligen innebär. Ansvaret blir störst i sådana tider, då en revolutionsrörelses första heta hänförelse sjunkit tillbaka, medan den oöverskådligt långa och invecklade striden mot kontrarevolutionen går vidare, hotande att pressa revolutionens levande ande till döds – i alla länder.

Revolution betecknar alltid och undantagslöst en resning ur människodjupen mot en skriande brist på balans i tillvaron, en outhärdlig hunger av något slag, en hunger, mitt i rikedom, från en tom mage eller en tom själ eller tomma, arbetslösa händer. Revolutionen blir därför ovillkorligen en resning mot de makter, som förmår att upprätthålla en sådan brist på balans i samhället. Dessa makter är de samma historien igenom, även med något varierande namn och klädsel, och de är fast förbundna med varandra till en treenighet. De kan benämnas: *polis – militär, inkvisition*, det vill säga förföljelse av upproriskt tänkande, av kättare och slutligen *Mammon*.

Revolutionen kan vara blodig eller oblodig, den kan förefalla att vara av rent andlig art eller mera materiellt bestämd – dess huvudvikt måste dock alltid ligga på dess andliga intensitet och uthållighet, det vill säga dess fantasikraft. Ty den har ju från början alls inga materiella resurser att sätta upp mot förtryckarmakten, som i stället har allt på sin sida, ja den består ju just av dessa väldiga materiella resurser, av militärmakt, polis- och ämbetsväng, penningvälde.

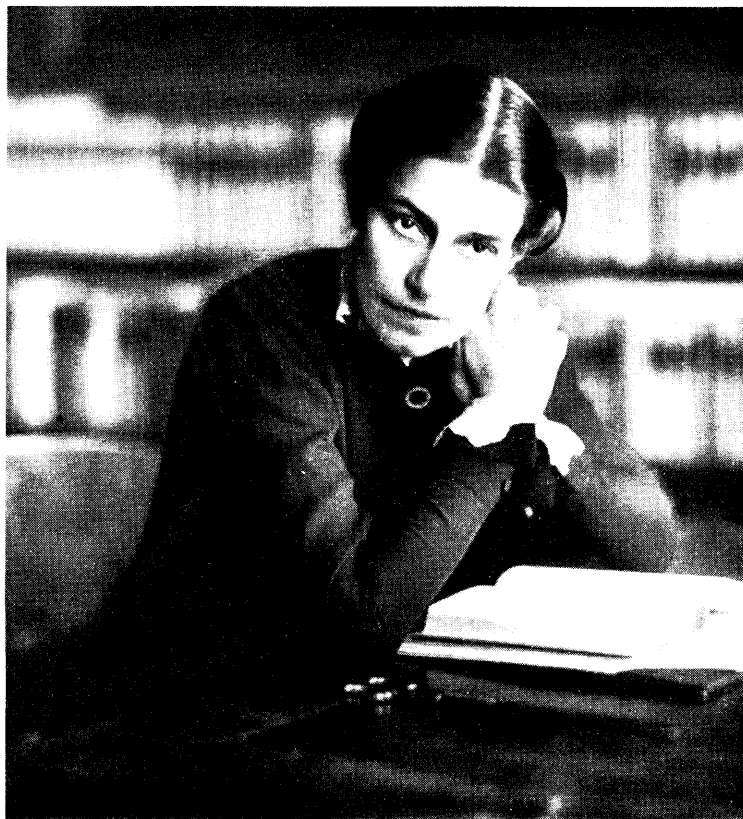
Kontra-revolutionen är dessa makter, aktiverade och skrämde till hänsynslöshet av revolutionen, svepande med sig allt som fruktar den. På detta kan man känna kontrarevolutionen, att den från början och från grunden bygger på – ja omedelbart har till hands och till sin disposition militär, kättarförakt och penningmakt, den sistnämnda väl den mäktigaste, den som i det långa loppet leder de andra. Därför borde ingen ha låtit lura sig av att fascism och nazism älskade att kalla sig revolutioner – de bär tydligt och klart kontrarevolutionens kännetecken.

Det tragiska är emellertid, att ju längre en revolution måste föra sin strid mot kontra-revolutionen, dess ofrånkomligare pressar sig de samma gamla förtryckarmakterna in i revolutionens egna led. Det borde vi svenskar ha lärt av vår historia, vi som varit med i Europas religionskrig. Vi började som en liten kättersk och revolutionär

skara kring Gustav Adolf, vågade sig ut i strid mot de väldige, den tysk-romerske kejsaren i förbund med den katolska kyrkan – och vi slutade som en erövrar- och besittarmakt av första ordningen, med en renlärighetskyrka, benhård i sin fördömdelse av kättare.

Därför borde vi kunna säga till oss själva och varandra av hjärtats grunde: *Stöd inte, göd inte kontrarevolution*. Utan samarbete – samarbete – samarbete – så långt det förunnas oss och är möjligt, med dem som vet vad krig kostar, med dem som vet vad det kostar att resa sig upp mot dessa förtryckarmakter, vilka långt ifrån att höra det förgångna till, alltjämt tillväxer i makt och styrka. Och låt oss samarbete på kvinnors vis med sändebud och goda ord – för att tala med Lysistrate – och därvid med allt vårt förstånd, all vår djärvhet och allt vårt hjärta.

Kvinnornas demokratiska världsförbund är ett försök att ge praktisk form åt ett sådant samarbete – skall vi män i Sverige ha fantasi och mod nog att stödja förbundet!

Honorine Hermelin

Dagens häxor – en turistattraktion

Både i Tyskland och Danmark utövas fortfarande gamla riter för att besvärja häxor och deras makt. I dag är detta något av en folkfest i båda länderna på de magiska kvällarna valborg och midsommarafton. I Sverige ser det annorlunda ut, på dessa kvällar ska kvinnan vara ung, ljuv och kraftlös. Ett föremål för mannens lustar när vårsaven stiger. Ingen förknippar dessa kvällar med häxor och häxkonst.

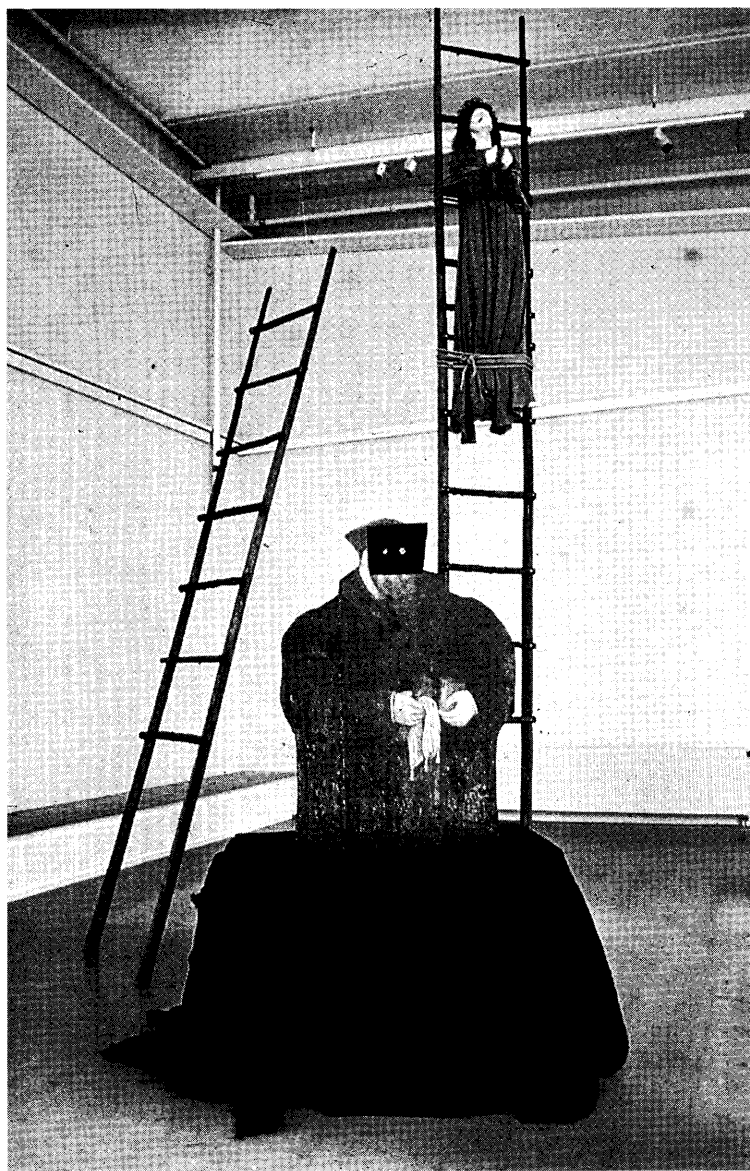

BILD: BJÖRN GRANKVIST

Symbol för tidens djävulsbesatthet blev Anne Pedersdatter Beyer. Hon anklagades för att ha förgiftat en liten pojke och brändes på bål i Bergen 1596.

Starka kvinnor som går sina egna vägar kallas ofta häxor i Sverige, som en förolämpning. Men fler och fler kvinnor uppfattar istället häxutpekandet som en komplimang.

Det finns andra häxor också, kvinnor som studerat gamla riter och läror. De kvinnorna träffas och utbyter erfarenheter med varandra. På seminarier och kurser, festivaler och annat dyker de upp. Allt fler blir intresserade av dessa häxor och deras kunskap.

Undvik Danmark på midsommarafton

Våra danska grannar bränner än idag häxor på bål, det är deras något märkliga midsommartradition, som kallas S:t Hans afton. Varje by bygger upp ett bål med en häxdocka som bränns upp, fosterländska sånger sjungs och sedan festas det hela natten.

S:t Hansdagen, den 24 juni, den danska midsommarafton är en helgdag för Johannes Döparen som på danska kallas S:t Hans. Denna afton firas på gammalt hedniskt sätt i vårt grannland. Bålet som tänds ska skydda de kommande grödorna mot onda andar. Ingen vet riktigt när seden att elda under en häxa för att skicka i väg henne tillkom. Enligt gammal folktro har allt i naturen en särskild kraft vid midsommar, årets längsta dag. I Norden har detta dygn alltid firats och helgats. Att sedan kristendomen har gjort såväl denna fest som vårt gamla midvinterblot till egna kristna helger är en annan historia.

Turistindustrin satsar på häxorna

I Tyskland kommer alltid häxorna på valborgsmässoafton till toppen av berget Brocken enligt folktro. Häxorna dansar där vilda danser, städar bort vintern och åkallar sommaren. Idag har de hjälp av turistindustrin, men så har det inte alltid varit.

Under 40 år, när Tyskland var delat, hade häxorna konkurrens av DDR:s största avlyssningsstation. Brocken är med sina 1142 meter över havet, den högsta toppen i Harz bergsområde. Det ligger i gränslandet mellan dåvarande Förbundsrepubliken och DDR. Gränsen mot väst drogs bara några hundra meter nedanför berget, toppen hamnade på östsidan. Alltså en utmärkt plats för avlyssning och radiosändning insåg DDR:s regering. Kan häxorna åkalla makterna från Brocken, så kan väl vi det också, sa de kanske när avlyssningstationen skulle byggas på toppen.

Häxorna har dock dansat på Brockenberget sedan långt före både DDR och kristendomens intåg. Det var på den tiden när fruktbarheten dyrkades, när män och kvinnor var likvärdiga. När intuition var lika viktigt som kunskap, när kvinnor hade makt och kontroll över en hel del. De hade kunskaper om medicin och födelsekontroll, om odling och djurvård, mycket som idag är bortglömt.

Hela Harzregionen är magisk och full av myter. Det var från de här trakterna som bröderna Grimm samlade in och skrev ned alla legendariska sägner som de blev världsberömda för.

Myter och reformationen

Martin Luther och protestantismen föddes här. Reformationen satte kvinnorna på plats. Det som de ägnade sig åt fördömdes med nya lagar som syndabelade kvinnan och hennes urgamla kunskaper. Starka kvinnor har under historiens gång kallats allt möjligt från vulvor till häxor. De flesta forskarna anser idag att övergången från hedendom till kristendom starkast försämrade kvinnornas position. Och det var själva kristendomen som gjorde detta, speciellt reformationen, inte kyrkan i sig.

Kvinnor med kunskaper och kompetens pekades ut som häxor och brändes på bål eller kastades i sjön. Sjönk de och drucknade var de oskyldiga, flöt de var de skyldiga och dödades. Också en rättvisa.

Tanken svindlar, men kanske var det just legenderna om häxorna hemma i Harz som drev den lille Martin Luther. Idag lockar häxorna och deras berg väl så många besökare som Martin Luther. Men souvenirindustrin har definitivt bestämt sig för att satsa på häxorna. De finns på varje sockerpaket, på spritflaskor, vykort, i form av dockor, kläder och kvastar precis överallt.

I den gamla avlyssningsstationen på Brockens topp finns i dag ett museum över DDR-tiden. Mycket populärt hos manliga turister med intresse för militarism och teknik!

Anita Andersson-Stenfors

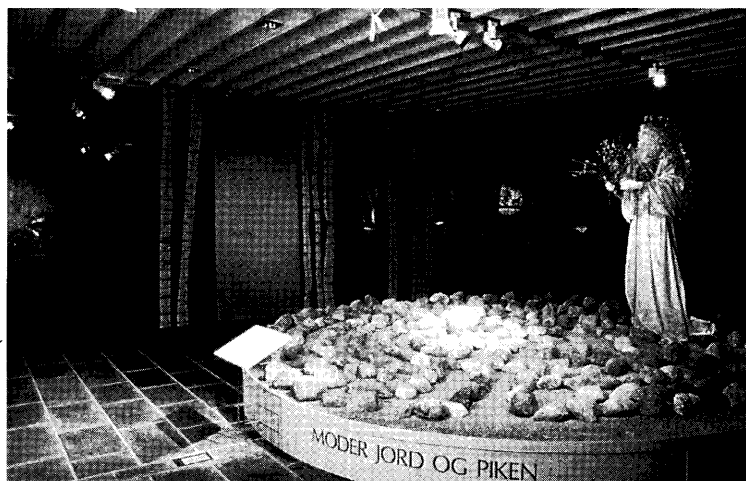

BILD: ÅGE PEDERSEN

Jungfrun i labyrinten. Hedendomens kärna var att dyrka fruktbarheten. I labyrinten hyllas det heliga bröllopet – livets kretslopp på våren. Detta gav kvinnan en upphöjd ställning. Även Medelhavsområdet har liknande myter.

KVINNOFORSKNING PÅ VANDRING

Under perioden 10 april - 31 augusti visar Historiska Museet i Stockholm utställningen **Den starka kvinnan**. Det är en vandringstutställning från Stavangers Arkeologiska museum som har specialiserat sig på kvinnoforskning.

Utställningen har ett nordiskt perspektiv och koncentrar sig på de perioder när kvinnans ställning har förändrats. Detta skildras väl poetiskt och akademiskt.

Men som en uppkäftig komplettering visas bilder på mer aktuella svenska häxor; Helene Wellton, Christina Jutterström, Alva Myrdal, Bang, Ameila Adamo, Kristina Lugn med flera. Och den kompletteringen lär väl Historiska museets egen personal själva stå för, kan man gissa.

Anita Andersson-Stenfors

Kamp mot rasism för ett mångkulturellt samhälle

Tredje Internationella Exilfilmfestivalen
3-7 oktober 1997
Pusterviksteatern Göteborg

Vi trodde på framtiden...

Shahal Rashed, kurdisk flykting från Irak, berättar för Aase Bang om läget i landet.
– Kvinnans situation i Irak är lika dålig som i andra islamiska länder, säger hon.

EFTER NATIONALISERINGEN av oljan 1970 blomstrade ekonomin, och eftersom det behövdes arbetskraft blev det möjligt för kvinnorna att gå ut i arbetslivet. Men det var inte av omsorg för kvinnornas rättigheter, betonar hon, det var uteslutande ekonomiska orsaker.

Shahla, som är irakisk kurd, kom till Sverige som politisk flykting för 13 år sedan. Hon och hennes man arbetade båda för en vänsterorganisation. Nu bor hon i Karlstad med make och två barn, Sinwer

BILD: CATARINA GUNNARSSON

Shahla Rashed, som är irakisk kurd, kom till Sverige som politisk flykting för 13 år sedan. Hon och hennes man arbetade båda för en vänsterorganisation.

och Laven. Sin juridiska examen från universitetet i Bagdad har hon inte haft nytta av här. Hon arbetar som hemspråkslärare och leder för närvarande också en ABF-cirkel för kurdiska kvinnor.

Shala fortsätter att berätta:

”På 1970-talet var de irakiska lagarna som nu, med kvinnorna som andra klassens medborgare, men verkligheten var ändå två steg före lagarna, och det var en härlig tid för oss om var unga då. Vi trodde vi var på väg mot något bättre, även om vi fattade att Saddam Hussein bara försökte muta befolkningen genom att göra det lättare för alla att få jobb och studera.

Studierna var gratis, man fick studielön, inte lån. Statligt anställda fick ett s.k. familjebidrag och det infördes sex månaders mammaledighet för kvinnor i statlig tjänst. Många kvinnor fick höga positioner. Det fanns till och med kvinnliga domare.

Men klasskillnaderna var mycket stora, och ett demokratiskt samhälle var det inte. Bara Bathpartiet var tillåtet, och det förekom inga val till parlamentet. Ledamöterna utsågs efter ett kvoteringsystem där olika minoriteter och även kvinnoorganisationerna var representerade.

Men självständiga kvinnoorganisationer fanns inte. Statsskicket var feodalt, en decentraliserad diktatur där alla måste lyda Saddams bud. Samhället var hierarkiskt och patriarkalt, utan inflytande från gräsrotterna. Medlemskap i Bathpartiet var obligatoriskt för alla som ville studera till lärare, och genom skolundervisningen pågick det en hjärntvätt från barnsben.

Vi upplevde ändå att vi hade fått det bättre. Många kvinnor studerade som sagt, eller arbetade som lärare, sjuksköterskor eller i andra ’kvinnliga’ yrken.

Då startade Saddam Hussein kriget mot Iran. Det tog några månader innan effekterna märktes. Kriget pågick ju inte i städerna, det var långt borta, och till en början fanns jobben kvar. Men efter en tid började nedskärningarna. Det drabbade de svagaste och i första hand kvinnorna, som nu fick lämna arbetsplatserna. Om någon var mammaledig hade jobbet försvunnit när hon ville tillbaka. Studielönen förändrades till lån som skulle betalas tillbaka.

De unga männen uppmuntrades till krigstjänst. Fortfarande är det så att alla unga män måste göra militärtjänst direkt efter studierna. Det var viktigt

att öka födelseantalet, så soldater som gifte sig innan de drog ut i kriget fick bidrag i form av lån som räckte till bostad och bohag. Föddes en pojke, behövde man inte betala tillbaka mer än en del av lånet. Familjen till döda soldater fick pengar, bil, mark eller hus. Det kallades för 'martyrersättning'.

Efter Kuwaitkriget har kurderna själva fått kontroll över det s.k. autonoma Kurdistan i norra Irak. Förväntningarna var stora, men det har tyvärr inte blivit bättre än det var under Saddam. Två partier slåss om makten, och det har skördat många unga mäns liv. Men några högtbildade och vänsterorienterade kvinnor har bildat 'Den oberoende kvinnoorganisationen'. De utger också en tidning.

Förra året kom irakiska styrkor till Arbil. Det blev förbud mot demonstrationer och möten, och även kvinnoorganisationen drabbades. En tid gick tidningen under jorden och lokalen stängdes. Men nu arbetar kvinnorna offentligt igen. De är mycket radikala och stödjer kvinnorna i lantbruket och i fabrikena. "

SHAHLAS STORA BEKYMNER för närvarande är hennes mamma som är sjuk och ensam. Pappan är död sedan några år tillbaka och syskonen har emigrerat. Hennes syster Shahlina bor t ex också i Sverige med man och barn. Med den nya svenska flyktingpolitiken är det svårt att tro att mamman kommer att beviljas uppehållstillstånd här.

När Shahla bodde i Stockholm var hon med i Irakiska kommittén till försvar för kvinnornas rättigheter, en förening som håller till i Kungsängen och som har haft ett nära samarbete med SKV i Stockholm. Mer om detta finns att läsa sist i tidningen på SKV:s föreningsidor.

Aase Bang

IRAK – EN BAKGRUND

Irak är ett land med många nationaliteter och religioner. 95 procent av befolkningen är muslimer, men det finns även kristna, judar och andra mindre grupper. Religionen påverkar inte samhället i större utsträckning.

I slutet av 1800-talet försvagades det ottomanska rikets inflytande i Irak, och västliga intressen växte fram. 1920 fick britterna mandat av FN att styra landet. Irak var då en feodal monarki. Under 1958 störtades monarkin och en vänsterinriktad nationalistisk regim tog över makten. Bildandet av Bath-partiet 1968 ledde till stark patriotism och nationalism.

Nationaliseringen av oljeindustrin 1972 medförde en period med blomstrande ekonomi, och det kom att ytligt påverka landet vad gäller sociala och rättsliga frågor.

Saddam Hussein tog officiellt makten 1979 (han hade länge varit landets starke man). Året efter inledde han det långvariga kriget mot Iran, dels i syfte att utvidga territorialgränsen men även av rädsla för Khomeynis uppmaning att sprida den islamiska revolutionen.

USA var Iraks största oljekund och största långivare, men när Saddam Hussein invaderade Kuwait 1990 var USA pådrivande i FN:s Operation Ökenstorm, som fick förödande militära följder för Irak och ledde till att landet sen dess har utsatts för sträng bojkott.

Kurderna i Irak har länge kämpat för sin självständighet. Med stöd av FN har en skyddszon inrättats i norra Irak. En nationalistisk kurdisk regering har bildats i detta autonoma område.

Författare sökes

Lindelöws bokförlag söker *första och andra generationens invandrare* som vill bidra med litterära texter till antologin **De nya svenskarna**. Antagligen kommer förankringen i två kulturer återspeglas i texterna, men skriv om det som känns angeläget att berätta just för dig. Det står dig fritt att välja ämne så länge formen är *novell, prosalyrik, essä* eller *kåseri*. Lyrik kommer dock inte att ingå. Skriv också en kort presentation av dig själv. Sedvanligt honorar utgår.

Texten får vara högst sju A4-sidor (dubbelt radavstånd), författad på svenska och skall skickas in **senast 1/8 1997**. Boken beräknas komma ut våren 1998. Urvalet görs av en grupp bestående av författare, journalister och litteraturvetare. Antologin kommer att innehålla texter av både amatörer och professionella.

Projektet stöds av Stiftelsen Framtidens Kultur. Välkommen att skicka bidraget till:

Lindelöws bokförlag

Box 17133, 402 61 Göteborg. Telefon / fax: 031 - 84 67 10

Stipendium till Tjejforum

BILD: MARK EARTHY

Från Ulla Bure, Miriam Malmgren och Bam Björling är de stolta mottagarna av IRIS- stipendiet för sin verksamhet med unga tjejer.

Tjejforum Xist fick mottaga 1997 års stipendium på 25.000 kronor från IRIS Utvecklingscenter, i Helena Andréns minne, för sin verksamhet med unga tjejer i humanismens tjänst. Juryns motivering lød:

”Med förtecken som mångfald, kvinnokraft och delaktighet har kvinnoforum skapat mötesplatser för människor med vitt skild bakgrund, såväl socialt som kulturellt. Allaktivitetshuset Xist är ett enastående exempel på en verksamhet genomsyrd av nyskapande, kreativitet och möjligheter. Till form av innehåll är Xist före sin tid. Xist inger hopp och framtidstro för individer och är ett föredöme för ett samhälle i ideologisk och skapande kris.”

Lena Hellmark

Ca 4.000 tjejer i åldern 15-25 år har regelbundet deltagit i Xists verksamhet under verksamhetens första år, 1996. Xist har sina lokaler i ett allaktivitetshus i centrala Stockholm. Här finns bl a reception, kafé, IT-kafé, utställningsverksamhet, lekrum för mammornas barn, design- och konfektionssömnadsutbildning, cirklar och kurser, Jang och Jing – ett mångkulturellt tonårsrum, projekt för unga svenska mammor som har barn med utländska fäder, arbetslöshetsprojekt och konferenslokaler.

Unga tjejers kraft och möjlighet sätts i fokus och olika etnisk bakgrund ses som en tillgång. Tjejerna är delaktiga både i driften och planeringen och andan i huset ska ingjuta tillförsikt och trygghet. Utifrån ett tjej- och helhetsperspektiv samarbetar anställd personal och tjejerna själva.

Mångfald och kvinnokraft

IRIS Utvecklingscenter (förkortat IRIS) i Mullsjö startades 1986 (f.d STAC) och vänder sig till män och kvinnor över 18 år med olika former av livsproblem som behöver heldygnsbehandling.

– IRIS vill genom sitt stipendium ge uppmärksamhet till positiva verksamheter och individer som annars inte får så mycket uppmärksamhet. Vi vill genom stipendiet också föra minnet av vår omtyckta och kära kollega Helena Andrén, som avled 1995, vidare. Hon var orädd, stark och hennes livsgärning för andra människor vill vi ska leva vidare på olika sätt. Stipendiet är ett led i denna anda, säger Kathrine Larsson, IRIS personalrepresentant i juryn.

EGEN NATIONALPARK FÖR UTROTNINGSHOTAD ART

Vi medelålders kvinnor tillhör en utrotningshotad art

sen det på liposymer och plastik-kirurgi blivit fart. Lyfta ansikte, byst och hänggrumpan därbak, silikonbröst o fettsugning är ju en ekonomisk smalsak.

Transplantera, inoperera, gymnastisera, promenera och tatuera?

Näe, en stackars gumma orkar inte mera, alla ser ju ut som nyförlösta spädbarn, själv sitter jag kvar i sköna ålderdomens garn.

Varje rynka är en leende signatur på mitt levnadsur.

Nu väntar jag spånt på min egen nationalpark där alla tanter får tulta på fredad mark.

Men utrotningshotade tanter är väl inget att ha, tänk om jag vore en panda, det vore väl bra.

I lugn o ro jag fick vegetera,

Jag vill inget annat, jag vill inget mera.

Laila Augustsson
vid just passerade 50 år

BYT UT FN MOT ETT INTERNATIONELLT DEMOKRATISKT FÖRBUND

FN behöver reformeras eller utbytas – föregångaren Nationernas Förbund blev på sin tid utbytt därför att det ansågs nödvändigt.

Av FN-stadgans artikel 1 framgår, att FN:s arbete innebär att upprätthålla fred och säkerhet och därför vidta *verksamma kollektiva åtgärder för att förebygga och undanröja hot mot freden*. Detta skall ske med fredliga medel.

FN-stadgan, som har undertecknats av 185 länder, är 50 år gammal. Vi har nu en helt annan säkerhetspolitisk situation – ekonomiska, sociala eller ekologiska konflikter kan inte lösas med militära medel.

Antalet medlemmar i säkerhetsrådet behöver utökas.

Tillåts detta av de fem stater som har vetorätt?

Vetorätten bör snarast avskaffas men detta är

knappast möjligt – de länder som har sådan kommer att säga nej.

Situationen i dag:

FN har inte medel att ingripa i konflikter på grund av att USA är skyldigt cirka 2 miljarder dollar i medlemsavgifter. Internationella Domstolen fungerar dåligt på grund av bristande resurser.

BYT UT FN MOT ETT INTERNATIONELLT FÖRBUND SOM ÄR DEMOKRATISKT UPPBYGGT

– det ekonomiska ansvaret ska ha en jämnare spridning

– kvinnor ska också tillsättas som generalsekreterare och på andra högre tjänster, jämställdhet ska beaktas

– folkrörelsernas insyn i lokala frågor bör beaktas
Siv Broberg Waldor

EN ASPIRANT TILL TANTMAFFIAN TALAR I EGEN SAK:

8 MARS – KVINNODAG – ALLAS VÅR DAG.

Jag glädde mig åt demonstrationen. Gick där sedan och ropade och sjöng tappert med i alla slogans: "Inga sexister på våra gator...", mm. Runt omkring mig tjejmaffian: unga, smala, ettriga, käcka fräcka – alla mina döttrar? Jag såg dem och kände en snabb glädje: Framtiden är säkrad! *Men de såg inte mig*. Jag var en ickeperson, de såg rakt igenom mig, en medelåldring, tant med handväska, smått löjlig i denna unga församling. Vad hade jag där att göra?

Sällan har jag känt mig så ensam, så ratad.

Inte undra på att vi tanter blir sturska besserwissrar ibland, slående de unga i huvudet med vår erfarenhet, med våra långa liv... något som de definitivt inte kan värja sig emot. Och inte undra på att vi gaddar oss samman ibland, vi tanter, för att söka tröst hos varandra.

Men bakom ligger alla gånger sorgen, en djup sorg över att inte vara sedd. Snart är våra liv slut, tänker

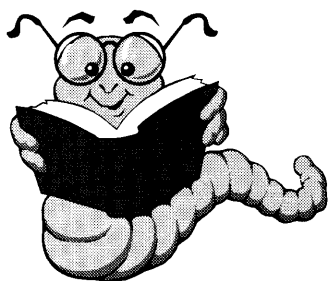
vi, och vi kunde ju ännu... och vi har ju så mycket att berätta... och det är inte så lätt att bli gammal må ni tro, all "erfarenhet" till trots. Och karlen därhemma kanske inte ser en heller, utan sneglar hellre åt de unga... Då är det lätt hänt att både svartsjuka, avundsjuka och bitterhet bubblar upp till ytan, gör våra ögon svarta och munnen stram.

Men är karlen en gullig en och våra systrar med oss då kan vi vara de goaste, raraste, mest generösa och älskvärda som finns. Så är det! Att detta inte bara gäller medelålders, och inte ens enbart kvinnor, det vet jag. Men nu var det ju jag som tog ordet – i egen sak.

Men hör ni unga systrar: Det *var* bättre förr... Så det så! Vill ni veta varför och hur? Kom då, så skall jag berätta mera.

Erni Friholt

Tidigare inlägg i debatten om tantmaffian publicerades i nr 3, 4-96 och 1-97.

OM BÖCKER

.....

Kvinnor, Ekologi och Utveckling

En sammanfattning av Vandana Shivas bok Staying Alive

Kyrkornas Världsforum

Sammanfattningen är ett kompendium som bygger på den indiska kärnfysikern och ekologen Vandana Shivas bok och är tänkt som en introduktion för dem som är nyfikna på vad tredje världens kvinnor kan och vet om ekologi och utveckling, vilket vänder upp och ner på många invanda begrepp.

Vandana Shiva är en av vår tids mest spännande och utmanande utvecklings- och miljödebattörer. Det gäller att återerövra den feminina principen.

Jag vill varmt rekommendera detta innehållsrika kompendium som avslöjar vad redan Rosa Luxemburg sa, att kapitalistisk tillväxt konstant kräver kolonialism. Ett exempel är den Gröna Revolutionen ett annat är Världsbanken, utveckling som det västerländska patriarkatets nya projekt.

1980 utdelades två priser i Stockholm. Det ena var Nobelpriset i ekonomi till Robert Solow från MIT. Han säger: "Världen kan faktiskt klara sig utan naturresurserna, så förbrukningen är bara en händelse, inte en katastrof."

Det alternativa Nobelpriset, Right Livelihood Award, gick till Chipko-kvinnorna för "deras visioner och arbete som bidrar till att göra livet mer helt, som helar vår planet och förädlar mänskligheten."

Kompendiet kan köpas från

Sveriges Kristna Råd, Kyrkornas Världsforum-Enheten för fred, rättvisa och miljö, Box 1764, 111 87 Stockholm, tel. 08-453 68 00, fax 08-453 68 29. 50 kronor exkl. porto.

Siv Broberg Waldor

.....

Romare, Caroline, Siden, sammet, trasa ... Skapa nytt av gammalt LT 1996

Sparar du på gamla spetsar, pärlmorknappar, utslitna älskingsplagg och udda nappa-handskar? Utan att veta varför – men kanske för att de är så vackra och kära.

Var lugn – svaret finns i Caroline Romares bok *Siden, sammet, trasa...* Återbruk! I denna pärla till bok kan man få inspiration till de mest fantastiska skapelser. För små barn, fastrar, konstnärsvänner och varför inte till sig själv! Det är bara att ge sig tid – och lugn – så kan man skapa de mest fantasifulla kreationer för fest och vardag.

Till exempel: en underbar svart sammetskappa med sidenfoder i regnbågsfärger och guldstjärnor. Eller en brudklänning gjord av linnedukar, med spetsar från gamla örngott och med 112 klädda knappar i ryggen! Tokiga hattar med strass, fjädrar eller fågelbon.

Mer användbart: en jeanskavaj av restbitar med tillhörande jeanskeps. Ett halsband av rönnbär – som skydd mot ondskan. Varför inte göra en jaktväst av en gammal skinnjacka?

Alla dessa skapelser finns med i boken, på härliga färgbilder och med mönster och materialtips.

En viss syvana kan nog behövas.

Författarinnan är formgivare, scenograf, etnolog och en obotlig samlare! Hon har också gjort historiska dräkter till bröllop, teater och kostymfester.

Siden, sammet är en kreativ, rolig och kärleksfull bok. Romare ser inte spetsknyppling eller broderande som enbart spild kvinnokraft utan som en kulturskatt, som konstverk som vi bör värda och ta till vara. Hon ger tips, råd om mönster och behandling, likaväl som historiska tillbakablickar.

En riktigt läcker inspirationsbok, perfekt som present!

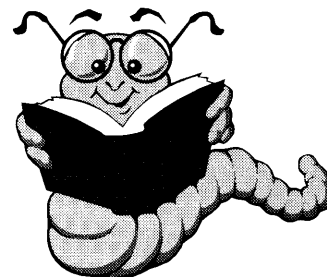
Kerstin Sandgren

.....

Johan Lönnroth, Den tredje vänstern Vänsterpartiet, Göteborg 1997

Vänsterpartiet firar i dagarna 80-årsjubileum. Partiets opinions-siffror har aldrig varit högre medan den politiska profilen är lägre än någonsin. Johan Lönnroth – vice ordförande i partiet med ambition att få fart på idédebatten – firar födelsedagen med att ge ut en liten skrift där han skildrar partiets historia och diskuterar dagens politiska läge och vänsterns och socialismens framtid. Skriften har titeln "den tredje vänstern". Indelningen av vänstern i den första, den andra och den tredje har han närmast lånat från det finländska vänsterförbundet. Den första vänstern daterar sig tillbaka till franska revolutionen. I och med demokratins genombrott efter första världskriget hade den uttömt sin samhällsförändrande kraft och

OM BÖCKER

blivit borgerlig. Den andra vänstern räknar sitt ursprung i 1800-talets arbetarrörelse och utvecklades sedan till statsbärande socialdemokrati och förstelnade ideologiskt. Med den tredje vänstern menar Lönnroth den vänster som har sina rötter i 1960-talets radikalism och som han hoppas "skall vara den rörelse som bär fram den demokratins fördjupning och vidgning till ekonomi och produktion, som var den ursprungliga socialistiska rörelsens grundidé".

I Dagens Nyheter den 20 april 1997 kan man läsa två artiklar om Erik Gustaf Geijer med anledning av 150-årsdagen av hans död. Jesús Alcalá utnämner honom till en av de mest betydande politiska tänkarna som Sverige haft och undrar varför inget politiskt parti har tagit upp idéarvet efter Geijer. Vänsterpartiet står alltså sedan starten – och alltså enligt 1996 års partiprogram – på marxistisk grund. Lönnroth finner det nödvändigt att rensa i det marxistiska tankegodset. När man sedan läser hans plädering för frihetlig socialism och demokrati slås man av misstanken att han (utan namns nämnande) är ute efter att stärka partiets teoretiska grund med sin anfader Erik Gustaf Geijers tänkande. Med såväl Marx som Geijer som bas blir det kanske lättare att förstå den samhällsomvandling som pågår och att få vänsterböljorna att återigen svalla högt.

Boken rekommenderas varmt. Den förmedlar många nyttiga kunskaper i bland annat idéhistoria och ekonomi. Den stimulerar till många tankar och en del invändningar och borde vara själv-

skriven på studieplanerna i alla SKV:s cirklar.

Boken som kostar 50 kr, kan beställas från Vänsterpartiet, tel 031-124010.

ba

.....

**Red. Ebba Witt-Brattström,
Vida världen
Nordisk kvinnolitteratur-
historia, band 3
Bra böcker 1996**

Äntligen, var det nog många som tänkte när första delen I Guds namn, 1000-1800, kom för några år sedan. Äntligen blir kvinnorna inskrivna i litteraturhistorien! Sedan kom också Fadershuset, 1800-1900, och nu har precis Vida världen, som behandlar tiden mellan 1900-1960, kommit från tryckpressen. Verket är indelat i tre överrubriker: Jaget, Begäret och Kön och krig.

Då, i denna omvälvande och spännande tid, gick det inte att undvika att kvinnors förändrade villkor avspeglades i litteraturen. Här handlade det om att kvinnor började skapa sina egna subjekt, frigjorde sig erotiskt, fick rösträtt, tog steget ut från familjen och ut i "vida världen".

Nordisk kvinnolitteraturhistoria är oundgänglig så länge som kvinnolitteratur inte har någon plats i den "allmänna" litteraturhistorien.

Lotta Wide

.....

**Ingmar Bergman,
Enskilda samtal
Norstedts 1996**

Boken är också manuskriptet till TV-serien med samma namn som vi kunde se i julas. Det är väl

överflödigt att nämna att Bergmans kvinnoporträtt är imponerande. Här skildrar han sin mor utifrån hennes egen utgångspunkt.

Några avgörande samtal blir viktiga vändpunkter i huvudpersonen Annas liv. Det handlar mycket om sanning, lögn och teologiska frågeställningar. Att Anna ser sig tvungen att ljuga inför några viktiga personer ser jag som ett tecken på kvinnors maktlöshet på den tiden. Undrar vad som hänt om Anna talat sanning när hon ljög, och ljugit när hon talade sanning.

Det är möjligt att historien blivit tragisk i alla fall.

Lotta Wide

.....

**Carin Holmberg,
Det kallas manshat.
En bok om feminism
Anamma 1996**

Denna gång har Carin Holmberg skrivit en debattbok som fortsättning på avhandlingen Det kallas kärlek. Här ifrågasätter hon de svåra, och inte alls självklara, begreppen som kallas kvinnligt och manligt: "De motsatser som kallas kvinnligt och manligt är inte desamma överallt i alla tider utan varierar med det samhälle och den tidsperiod man undersöker."

Hon diskuterar också manshat respektive kvinnohat och mäns homosocialitet, dvs att män prioriterar sina relationer till andra män före relationer till kvinnor.

Det finns mycket att fundera över i den här boken, och tyvärr alltför välbekanta företeelser att ilska till över. Läs den!

Lotta Wide

Grillkväll på verandan

Nu kryper vi ut ur idet, glömmer kyla och snö från i vintras och gläds åt och njuter av vår och sommar. Och planerar mat, som passar årstiden, äter tillsammans med goda vänner eller enbart med familjen. Vi kan kanske tänka oss en grillkväll på verandan, där var och en grillar sin mat eller med mat, som är helt förberedd och klar att servera.

Kall, marinerad kotlettrad

En kryddig och god rätt, serverad kall i tunna skivor. Den lagar sig också nästan själv med bara lite passning.

Köp en hel bit kotlettrad – passa på då det är x:tra pris – skär loss benet. Den kan du koka god buljong på tillsammans med kryddor och rotfrukter och ha som stomme till en soppa eller dylikt.

Till 4-6 pers behöver du:

1 bit kotlettrad, drygt 1 kg
1 ½ tsk salt
1-2 krossade vitlöksklyftor (eller mer)
1 tsk ingefära
½ msk körvel
½ msk mejram
½ msk salvia

Blanda 1 msk kinesisk soja, 1 msk vinäger och 2-3 msk olja.

Skär loss köttet från benet och skär bort ev. fett.

Gnid in köttet med salt, vitlök, ingefära och örtyddor.

Pensla köttet på alla sidor med oljeblandningen.

Lägg i tät plastpåse, håll i den marinad, som ev. är kvar, knyt till ordentligt.

In i kylen ca 1 dygn, vänd påsen då och då, lägg gärna en tyngd

på, så drar köttet bättre åt sig smaken.

Sätt ugnen på 175 grader.

Tag köttet ur påsen. Lägg det i ugnssäker form, ej för stor, köttet ska ligga trångt.

Stick in en termometer från sidan.

Stek ca 1 timme eller tills termometern visar 70 grader.

Låt köttet kallna.

Skär i tunna skivor.

Grillning – marinad till kotletter, revben eller filè

Till 4-6 kotletter:

½ dl vinäger, svart vinbärssaft eller rött vin (brukar jag ta)
½ dl olja
½ dl kinesisk soja
2 krm ingefära
2 krm grovmalen svartpeppar
Ev. 1-2 klyftor vitlök

Allt blandas. Pensla köttet med marinaden och lägg det i en tät plastpåse och håll i resten av marinaden.

Knyt till väl.

Skaka och vrid påsen – lägg i kylskåpet minst 2 timmar – gärna upp till 1 dygn.

Vänd påsen då o. då.

Och sedan är det bara att grilla o. sprida ljuvliga dofter till grannarna.

Till det grillade och till det kalla köttet serverar jag ibland potatissallad, ibland ärt- och majs-sallad.

Ärt- o majs-sallad 4 pers.

1 burk majs-korn (ca 350 g)
ca 300 g djupfrys-ärtor
½-1 purjolök
½-1 isbergssallad
2 tomater

Vinägrettsås:

Blanda 1 msk vinäger, 1 krm salt, 1 krm svart-eller vitpeppar, 2 msk olja och 1 msk vatten.

Häll majs- i en sil och låt rinna av. Spola ärtorna i kallt eller ljummet vatten, så att de tinar.

Skölj och strimla purjo och sallad.

Skölj och skär tomaterna i klyftor.

Varva ingredienserna i en skål.

Blanda såsen, och häll över strax före serveringen.

Naturligtvis kan du också lägga skivade rädisor, färsk gurka, klippt gräslök m.m. i salladen, allt efter tillgång.

Salladen blir ganska "matig" och brukar räcka som tillbehör.

Vill du göra potatissallad, får du här två förslag.

Båda är beräknade för 4 pers:

Potatissallad 1

½ kg kokt, kall potatis – skär i tärningar
2 äpplen – skalas, skär i små tärningar
1 purjolök – skölj och skär i tunna skivor (tag ev. undan lite till garnering)

Sås:

Blanda och smaka av 2 dl gräddfil, 1 dl majonäs (gärna lätt), 1-2 msk senap, salt, vitpeppar

Lägg det skurna i en skål, håll över såsen och blanda försiktigt

Lägg över i snygg skål och strö över resten av purjon eller finklippt gräslök.

Fransk potatissallad

Till denna skall potatisen vara varm då den blandas med såsen.

RECEPT

Får sedan kallna och dra åt sig smaken.

8-10 potatisar (ca $\frac{3}{4}$ kg)

Sås:

3 msk pressad citron eller

2 msk ljus vinäger

$\frac{1}{2}$ tsk salt

$\frac{1}{2}$ krm svartpeppar

3 msk olja + 1 msk vatten

1 dl klippt gräslök eller

1 liten purjo

Skala och koka potatisen. Blanda såsen under tiden. Skiva potatisen varm. Häll över såsen. Täck och låt potatisen kallna, och dra åt sig såsen.

Skölj och skär purjon i tunna skivor. Blanda försiktigt ner gräslök eller purjo före serveringen. Blanda gärna också i något av detta: kapis, hackad ättiksgurka, skivade rädisor eller svarta oliver.

Efterrätt

Rabarber hör våren och sommaren till, därför föreslår jag några goda desserter med just

rabarber, en enkel till vardags och en lite festligare.

Enkel, god rabarberkaka

Ca 500 g rabarber – skala eventuellt och i skär bitar, lägg i ugnssäker form

1-1½ dl socker, 2 msk potatismjöl – blandas och strös över rabarbern

$\frac{1}{2}$ dl hett vatten, 1 msk margarin eller smör – låt smöret smälta i vattnet

1 ägg, 1 dl socker – vispas pösigt, rör ner detta i smörvattnet

1 $\frac{1}{2}$ dl vetemjöl, 1 tsk bakpulver – blandas och tillsättes äggsmeten

Häll smeten över rabarbern. Grädda i 175 grader tills rabarbern är mjuk och smeten fått färg, ca 30-40 min.

Servera ljummen med iskall kaffegrädde (som innehåller 12% fett, vispgrädde 40%). Kakan är också god kall.

Mandelrabarberkaka – 4 pers

$\frac{1}{2}$ kg rabarber

1 dl socker

3 msk vatten

100 g mandel

100 g margarin eller smör

1 dl socker

2 ägg

Skölj och ev. skala rabarbern, skär i bitar. Koka upp vatten och socker i rostfri kastrull, lägg i rabarbern och sjud ca 5 min. Häll av spadet och lägg rabarbern i smord, ugnsfast form.

Skälla och skala mandeln (ej nödvändigt!) och mal den på mandelkvarn. Rör matfett och socker pösigt. Blanda i mandeln och gulorna.

Vispa vitorna till hårt skum och vänd försiktigt ner i smeten. Bred den över rabarbern och grädda i 175 grader ca 20 minuter.

Servera ljummen med kall, vispad grädde eller vaniljglass. Kakan går bra att göra i god tid och värms lätt före servering.

En skön och trevlig sommar med många glada och goda matstunder önskas ni alla!

Gunnel Wide

Det har redan skett

- Herregud, sade Anja. Fy fan så jag ser ut.

De kläder hon provat och lagt fram i morse var oanvändbara. Kjolen snörpte kring magen. Den eleganta jackan hade krympt ihop till vad den var, en annan kvinnas avlagda plagg från en second hand shop. Skorna klämde och gick inte i färg.

Kläderna i garderoben var fläckiga, obekväma, saknade knappar. Hon hade ingenting att sätta på sig. Igen en gång samma sak. Samma jävla panik. Bussen till födelsedagsfesten gick snart ifrån henne om hon inte bestämde sig.

Det fick bli de svarta långbyxorna och den vanliga jackan, också denna gång. Hon drog några planlösa streck kring ögonen. Hon fattade inte hur man skulle förstora sina ögon, och inte heller varför.

- Han kommer inte att titta dig i ögonen hur stora de än blir, meddelade hon sin spegelbild. Han tittar åt sidan som vanligt.

Hon hann till bussen. Hon var den som alltid kom i tid även om hon inte ville det.

Redan i dörröppningen såg hon att hennes väninna överträffat sig själv. Glittrande, avslappnad, i ny frisyra stod värdinnan och tog emot komplimanger. Hon trivdes med att fylla 50 år, det syntes tydligt. Och mannen som stod bredvid henne och hjälpsamt tog hand om presenter och blommor trivdes likaså, det gick inte att ta miste på.

Också gästerna trivdes. De gled fram i välformade grupperingar och hälsade på varandra med en blandning av överentusiasm och leda. De balanse-
rade elegant sina vinglas med åratals övning och fick ögonkontakt med folk på andra sidan rummet bara genom att hosta en aning.

Anja var tacksam över att det var så trångt att ingen såg vad hon hade på sig. Kanske de inte heller lade märke till att hon inte hunnit lacka naglarna. Eller snarare att hon inte hunnit torka dem. Lacka går an, men att ha tålmod att låta dem torka är svårare.

Värdinnan gled fram emot henne.

- Det blev ingen ny klänning ser jag, sade hon. Lika så bra. För min skull behöver du inte anstränga dig, det vet du. Men någon gång kunde du bli modig nog att visa benen.

- Talar ni om ben? undrade värdinnans man. Jag tänder på ben. Speciellt på strumpeband. Men sådana ser man numera alltför sällan. Annat var det

förr. Första gången jag knäppte upp ett svart strumpeband i vår tambur glömmer jag aldrig.

- Gunnar, sluta.

Värdinnan klippte av hans minnesbilder med ett oföränderligt leende.

- Om jag inte visste att det var mitt strumpeband du talade om skulle jag bli förargad. Jag är glad att du minns det. Men prata inte om det nu.

Han talar inte alls om hennes strumpeband, tänkte Anja. Han talar om mitt. Det vet både hon och jag och säkert tio till i denna församling. Och sen den dagen har han inte sett mig i ögonen.

- Skål för värdinnan, sade Anja. Ja må hon leva!

Alla stämde in i den upprymda sången. Hur många gånger hade de inte sjungit den tillsammans, några av dem ända sedan de var barn.

I veckade kjolar och guppande rosetter stod de där och sjöng. Helena höll hårt i sin present och vägrade ge den ifrån sig. Hon ville ha den själv, hon tänkte ta den med sig hem igen. Ralf snorade som vanligt, han hade ingen näsduk och kunde för övrigt inte fräsa. Thures byxor höll på att hasa ner, han hade glömt bältet. Anja själv var stolt och högljudd. Hon skulle bli avhämtad tillsammans med Gunnar hade deras mammor bestämt. Hon beundrade Gunnar. Hon tyckte om hans bruna ögon och hans runda mage. Hon ville åka rutschbana i barnkammaren tillsammans med honom.

- I hundra år!

Anja vaknade upp. Stina såg på henne och gjorde en omärklig grimas.

- Ta mat, sade värdinnan. Det finns mera i köket.

När hon stod vid det långa bordet kände hon att han klämde sig upp bakom henne. Han kom alltid bakifrån, så att han slapp ögonkontakten. Han arbetade med rösten i stället. Han lutade sig fram mot hennes öra och viskade. Han sade de gamla vanliga sakerna om att han tänkte på henne, hade drömt om henne i ett menage à trois med Stina, att hans hjärta suckade vid åsynen av henne. Hans röst var allvarlig och mjuk. Hon plockade med köttbullarna och potatissalladen och vitlöksoliverna och märkte att hon började andas tyngre och hetare, att händerna darrade och att hon hade svårt att hålla balansen. Att han vågade. Att han alltid tog tillfället i akt på de farligaste ställena. Han var en skurk. Han

visste precis hur hon skulle reagera.

När Stina ropade på Gunnar och bad om hjälp med champagneflaskorna undrade Anja om hon förstod vad som försiggick. Att värdinnans man nästan lyckats framkalla en orgasm hos värdinnans bästa vän vid hennes omsorgsfullt uppdukade födelsedagsbord. Smaklöst och underbart. Så kan bara gamla vänner bete sig mot varandra.

I tamburen hos Gunnar var de inte så gamla. Anja var sexton. Hon hade tjatat sig till denna fest trots att hennes mamma hade invändningar mot att det var föräldrafritt. Vad är det för skillnad? undrade Anja. Vad skulle vi hitta på som är så farligt?

Var det möjligt att hon var så oskuldsfull? Bara huvud och böcker och en glad yta?

Hon hade en så vacker kjol på sig. Den klippte hon sedan sönder. Det kunde hennes mamma aldrig förlåta. Att förstöra en så vacker kjol. Där ser man hur det går till på föräldrafria fester.

Men det var inte föräldrafritt. Gunnars pappa var hemma. Gunnars pappa satt i rummet bortom tamburen. Han hade uppsikt över vad som hände. Han hade makt att gripa in.

- Tänker du stå här hela kvällen? Ta mera vin och kom och sätt dig i soffan.

Stina knuffade in Anja i vardagsrummet. Där satt de alla och gungade med de korta benen i soffan. Helena var fortfarande sur för presentens skull. Hon hade tvingats överlämna den trots sina protester. Thure var lessen för att han hade spillt på sig. Han visste vad det innebar: grälör när han kom hem. Hans mamma skulle säga att han skämt ut sig. Han visste det.

Ralf ville leka gissningslekar. Ryska posten. Hur ser min vän ut?

Anja avskydde gissningslekar. Att stå mitt på golvet och inte veta vad man skall fråga eller säga. Alla skrattar och ger goda råd. Är det en pojke? Flicka? Äldre än jag? Känner alla henne? Finns hon här? Aj, en äldre man? En farbror? Finns han här? Känner vi honom? Vad gör han? Säg nu, vad gör han? Vad gör han?

- Nå Anja, hur har du det nuförtiden? Hur är det med sexlivet?

Ralf lutade sig mot henne och lade handen på hennes lår. Han var notoriskt nyfiken på andras sexliv, det visste alla. Det var sällan han fick veta något, trots det.

- Bra, bara bra, svarade Anja och lyfte bort hans hand. Den var svettig och tung.

Gunnar stod i bakgrunden och betraktade sina gäster. De såg ut att trivas. Inga katastrofer. Spriten räckte. Maten var god. Stina var en vacker 50-åring.

Han var gift med en stilig kvinna.

Det slog honom igen som en knytnäve i magen att han helst av allt ville ta Anja i handen och gå ifrån alltsammans. Han skulle ha gjort det redan då i tamburen. Innan pappa dök upp och stängde in henne i sitt rum. Gunnar älskade Anjas sjabbiga svarta långbyxor och nervösa ryckningar i ansiktet. Han såg att hon bitit av sig nagelbanden igen. Som ett barn. Han måste tala med henne om det.

- Nu dansar vi, bestämde han och bjöd upp Stina. I ögonvrån såg han att Thure bugade sig för Anja, det var bra, bättre än när Ralf petade på henne.

- Med röda gullband, mumlade Anja i händerna på Thure. Och jungfrun hon går i dansen med röda gullband. Dem binder hon om sin älskades arm, dem binder hon om sin älskades arm.

- O kära du lilla jungfru bind inte så hårt. O kära du lilla jungfru.

Gunnar tog över och drog henne till sig. Anja mindes deras julfester. Då hade hon en mörkblå sammetsklänning med vit löstagbar krage och svarta lackskor. Han bråkade med henne också då.

- Kommer du ihåg när vi gick hem tillsammans från Stinas fest när vi var sex år? Du ville inte alls. Du tyckte det var pinsamt att gå hem med en flicka. Jag hade kaninskinnsmössa och du spottade på den. Det vågade jag aldrig berätta för mamma.

När Anja blev trött eller berusad talade hon alltid om kaninskinnsmössan med Gunnar.

Forts på nästa sida

- Jag ber om ursäkt, sade han. Jag är lessen att jag spottade. Det är fyrtiofem år sedan. Kan du förlåta mig?

Anja teg. En röst inom henne dikterade tydligt och klart vad hon skulle göra: tiga.

Inte ett ord om detta, det förstår du. Om du så mycket som antyder vad som skett blir det tråkigt för oss båda. Inte för att vi behöver skämmas du och jag, absolut inte. Men det är bättre att ingenting säga. Jag som är en vuxen människa känner till betydelsen av att inte prata bredvid mun. Dina föräldrar skulle inte heller uppskatta det. Det vet jag.

Hon lutade sig bakåt så att hon kunde se Gunnar i ansiktet. Han var så mycket längre än hon. Det gjorde henne arg. Hon drog efter andan. Det gjorde ont i bröstet. Det sved.

- Det är din pappa jag inte förlåter, sade hon. Det vet du.

Och han släppte henne och återgick till att dansa med värdinnan, sin fru.

Ralf hade hittat en ny bekantskap. Hon såg besvärad ut över hans närgångna frågor. Thure förberedde sig för avfärd. Han ville inte komma för sent hem. Bäst att gå i tid. Helena hade försonat sig med sitt öde för denna gång. Hon skulle unna Stina en trevlig födelsedag och sedan se till att hennes egen blev ännu trevligare. Kanske levande musik? Kanske mat från stans bästa catering-firma, med flickorna som gjorde så roliga matuppsättningar? Nakna damer i päron och annat sådant.

Stina vilade trygg i Gunnars armar. Hon omslöt honom med sin sanslösa kärlek. Han fick göra sina patetiska lovar kring Anja, han fick dricka sig berusad med jämna mellanrum, hon accepterade hans gråtattacker och utbrytningsförsök. Bara han inte lämnade henne. Bara han stod vid hennes sida. Och sov i hennes säng. Bara han gav henne legitimitet. Så länge han fanns skulle hon stråla och glänsa. Det hade hon vetat sedan han spottade på Anjas kaninskinnsmössa och skrek att han ville stanna kvar hos Stina och åka rutschbana. Hans

mamma hade släpat ut honom. Anja stod i trappan och väntade. Hon höll sin mössa i famnen som ett sjukt djur.

- Och hur är det med ditt sexliv, Stina? undrade Ralf. Lika blomstrande som alltid? Gunnar är en lycklig man. Jag har alltid avundats honom. Ända sedan han knäppte upp strumpebandet på dig i tamburen.

- På mig, sade Anja. På mig.

- Det är väl inte så viktigt på vem det var, sade Ralf. Huvudsaken är att han gjorde det.

- Du var inte där den gången, sade Stina. Du var med i Svantes tambur.

- Ja, hur skall jag kunna hålla reda på det. Jag vet bara att det var fantastiskt när dörren öppnades och Lena och Bror kom ut ur föräldrarnas sovrum. Jag kunde ha skrikit högt av avund. Det är en bild som följt mig genom livet. De såg så blyga och förvirrade och lyckliga ut.

- Bror är död, sade Stina. Och Lena har vi inte hört av sedan hon reste till USA. Vi vet ingenting om hur det var i föräldrarnas sovrum.

Anja bestämde sig för att gå hem. Nu skulle det inte hända mer på den här festen.

- Jag går nu, sade hon. Tack Stina. Det har varit oförglömligt som vanligt. Hej då Gunnar. Tag hand om er.

Ralf såg ut som om han tänkt erbjuda gemensam taxi men kom ihåg att Anja alltid promenerade hem.

- Nån gång kommer du att råka illa ut när du envisas med att gå genom stan mitt i natten, sade han.

- Det har redan skett, sade Anja. Men jag är inte den som skvallrar.

De andra vinkade i dörren. Anja gick ner för trapporna. Hissen fick användas endast av personer som fyllt tolv år.

Birgitta Boucht,

Novellen är nyskriven för Vi Mänkor. Birgitta Boucht bor i Helsingfors, är författare, kulturjournalist och chefredaktör för den finlandssvenska tidskriften Astra Nova.

Nytt försäljningsställe för kulturtidskrifter

**startat av Tidskriftsverkstaden i Väst
hos Antikvariat Lemming**

Södra Larmgatan 18

Telefon 031-774 27 27

<http://www.goteborg.se/kultur/tidskrifter/tids/butik/>

Svenska Kvinnors Vänsterförbund

SKV är ett partipolitiskt obundet förbund som vill verka för
– fred i hela världen
– fullständig jämställdhet mellan kvinnor och män
– ett samhälle där alla barn kan känna trygghet och har lika värde
– att skydda vår egen tids miljö och framtidens
– solidaritet mellan folken och en värld fri från varje form av politiskt, socialt, ekonomiskt och kulturellt förtryck.

Föreningen har lokalavdelningar över hela landet. För ytterligare information kontakta expeditionen i Göteborg eller Stockholm.

Barnängsgatan 23
116 41 Stockholm
Tel: 08-640 92 05
Tisdag och Torsdag 13.00-15.00

Linnégatan 21
413 04 Göteborg
Tel: 031-14 40 28
Måndag till Fredag 10.00-15.00

Medlemsavgiften är
150 kronor per år
Postgiro: 50 50 95-0
Insamlingskonto till internationella solidaritetsprojekt: 5 13 23-4

AZERBAIDJAN – LÅNGT BORTA OCH NÄRA

Verdieva heter hon och är ordförande i Azerbaidjans Kvinnoförbund. Vi träffar henne i Paris i samband med Kvinnornas Demokratiska Världsförbunds (KDV) möte. Hon och två medarbetare har kommit för att informera om tillståndet i krigets Azerbaidjan och om kvinnoorganisationens arbete. Hon ger oss siffror: 20.000 döda, 60.000 invalider, ett stort antal föräldralösa barn, 1,2 miljoner i exil eller på flykt inom landet. Sedan åtta år, det vill säga sedan landet blev fritt från forna Sovjetunionen och en egen stat, pågår kriget mot Armenien. Något slut är inte i sikte. Verdieva beskriver värtaligt hur kvinnorna, som är med henne, sätter sina liv på spel varje gång de i skraltig bil beger sig till fronten för att smuggla vapen till soldaterna. Vapnen är kamouflerade med bröd... Och sedan tar kvinnorna hjältemodigt hand om de sårade, om de föräldralösa barnen, de stickar strumpor till soldaterna...

Nu börjar jag må illa. Var har vi hört detta förut? I hur många krig har kvinnorna spelat just denna roll, om och om igen? Hur frivillig är denna offervilja egentligen? Oftast är det ledarna som tvingar sitt folk att ta ställning mot det andra folket. Säg Jugoslavien...

Konflikten mellan länderna är av gammalt datum. Azererna är turkar. Armenier kan jämföras med judarna (ett hemland men spridda överallt, sysslar med affärer, vetenskap, medicin, etc., är oftast välutbildade). Turkarna mördade (med kurdernas hjälp!) över en miljon armenier under första världskriget. Men till skillnad från tyskarna, har turkarna aldrig erkänt dessa massmord.

Hur ska de båda folken kunna leva i fred med varandra? Vi frågar Verdieva om de inte har tänkt på aktioner liknande de ryska soldatmödrarnas, som hämtar hem sina pojkar från fronten i Tjetjenien, i stället för att förse dem med vapen? En skugga ilar över hennes ansikte, men hon finner sig snabbt och berättar att de har vissa kontakter med en armenisk kvinnoorganisation och att de faktiskt båda är bjudna till New York för vissa samtal.

Jag får en stark känsla av att Verdieva antingen står den sittande regeringen nära eller av rädsla för den inte kan eller vill säga mer. Men vår uppgift måste under alla omständigheter vara att stödja de krafter på båda sidor som vill åstadkomma en försoning. Det kan bli bakslag som i Palestina-Israel, men det finns ingen annan väg.

Erni Friholt

KVINNODAG FÖR FRED OCH NEDRUSTNING

I början av 80-talet firades den 24 maj som en kvinnornas fredsdag, och under kvinnokonferensen i Beijing 1995 beslöt de som besökte fredstältet där att återinföra dagen. Ifjol firades den bl a i Kroatien, Serbien, Kanada, Norge, Italien, Australien och många andra länder.

Detta står att läsa i ett informationsblad från International Fellowship of Reconciliation och Internationalella Fredsbyrån.

Bladet innehåller också nyheter om kvinnor i Burma, Afghanistan, Zaire och många andra oroshärdar och berättar om hur kvinnor aktivt arbetar för fred i en lång rad länder.

Den kan beställas från IFOR, Spoorstraat 38, 1815 BK Alkmaar, Holland.

Vi uppmanar SKV-avdelningar och andra att fira fredsdagen nästa år.

MAJA BOLLING ÄR DÖD

Vår kära Maja finns inte mer. Vi saknar henne mycket.

Vi i Göteborg minns Maja sedan hon var tålmodig men bestämd ordförande i Majornas SKV-avdelning. Vi hade många möten och ansvar för seminarier och veckoslutskurser. Vad jag minns bäst var en gång när Maja var mycket upprörd. Hon jobbade vid tullen i Göteborg, och hade sett några tidningar från Frankrike. Det var porrtidningar.

"Ni kan inte tro sådana hemska kvinnofientliga bilder det är i dessa tidningar", sa Maja.

"Vi måste genast protestera hos regeringen och andra instanser som har med tryckfriheten att göra", sa hon och skrev protestbrev. Detta kunde vara omkring 1965-66.

Zaida

TACK

Vi vill tacka alla som sänt in pengar till Evy Andréns fond, till Kvinnohuset i Honduras. Att Evys begravning blev så vacker och minnesfylld beror mycket på Er från de olika föreningarna.

Vi hoppas och tror att pengar till Honduras ska komma in även i framtiden.

Tack än en gång

Rolf Abrahamsson
Barnen

LYCKAT SAMARBETSPROJEKT

När Shahla Rashed, kurdisk flykting från Irak, bodde i Stockholm, tills nyligen, var hon med i Irakiska kommittén till försvar för kvinnornas rättigheter, en förening som håller till i Kungsängen och som har haft ett nära samarbete med SKV i Stockholm.

De fick pengar från Invandrarverket till ett samarbetsprojekt som blev mycket lyckat. SKV-kvinnorna har besökt Kungsängen flera gånger, bl a 8 mars i fjol. De har också deltagit i Kungsängens föreningsdagar. Och på SKV:s julfest var Shahla och hennes landsmän välkomna gäster.

– Det var en stor fest med ett riktigt svenskt julbord, berättar Shahla, och vi bytte presenter med varandra. Det var väldigt trevligt.

Höjdpunkten i projektet var förra årets pingstresa till Dalarna. Femton svenska kvinnor och lika många irakiska, samt några män och barn, deltog på resan som gick till Gesunda.

Två seminarier var inplanerade, ett om Irak, som Shahla höll i, och ett om Sverige. Den ena dagen fick vi svensk mat, den nästa irakisk. På kvällen underhöll fyra unga flickor från musikskolan i Mora i sina vackra folkdräkter. Pingstsöndagen gjorde vi en rundresa runt Siljan. Vi tittade på traditionella hårsmycken och besökte en verkstad där man gör Dalahästar. Den dagen åt vi lunch hos Bottils-Anna på Siljansnäs.

Eftersom SKVs stuga i Gesunda inte rymmer så många personer hade vi hyrt ABFs kursgård, där SKV tidigare haft sina seminarier.

Läs mer om Shahla på sidan 34.

Aase Bang

GLÖM INTE...

...SKV:s insamling till kvinnohuset i Honduras! Sätt in en slant, stor eller liten, på vårt postgironummer: 513 23-4.

Vi har fått in pengar så det täcker etapp 2.

Men vi har redan startat etapp 3, så det gäller att få in 30.000 kronor innan nästa vår.

Så om du har en krona kvar, så tänk på kvinnorna i Honduras.

Redovisning fick du i höstens SKVIB, och vi redovisar i nästa nummer av Vi Mänskor.

Vi Mänskor fyller 50 år!

Vi behövs i 50 år till - prenumerera!

TÄVLING – TYD DRÖMMEN!

I natt drömde jag att jag var i Tunisien och gick på marknad för att leta efter en vacker klänning att ha på mig på min mans 50-årsdag. I ett av stånd – ett mörkt tält – gick jag in och fastnade för en vacker grön klänning, men när de två försäljarna – en något förmörkad kopia av Göran Persson och Göran Johansson (kommunstyrelsens ordförande i Göteborg) – uppenbarade sig, sprang jag ut ur tältet med andan i halsen ...

Varför köpte jag inte klänningen?

Skicka en bra motivering till Vi Mänskor, Linnégatan 21, 413 04 Göteborg senast den 15 augusti och du vinner en prenumeration på Vi Mänskor eller boken Arbete, Bröd, Fred – ange vad du helst väljer.

GRATTIS

Elise Kulla från Ludvika vann en prenumeration på Vi Mänskor för rätt lösning av tävlingen i förra numret.

Rätt svar var: 1c, 2b, 3a, 4c, 5a, 6c, 7a, 8b, 9a, 10c, 11b, 12c.

Vill du hyra *Gesundastugan* i Dalarna?

Kontakta SKV:s expedition tel 031-14 40 28.

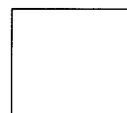
Hyran är 1.250 kronor/vecka

för SKV-medlemmar,

1.500 för övriga.

JA – jag vill gärna prenumerera på Vi Mänskor – pg 90 24 - 1

☐	Helår 4 nr	140 kr
☐	Gåvoprenumeration	140 kr
☐	Stödprenumeration	200 kr
☐	Jag vill veta mer om Svenska Kvinnors Vänsterförbund (SKV)	
☐	Jag vill bli medlem i Svenska Kvinnors Vänsterförbund (SKV)	
☐	Arbete, Bröd, Fred	40 kr exkl porto

Räkning till:

Gåva till:

Namn.....

Adress.....

Postadress.....

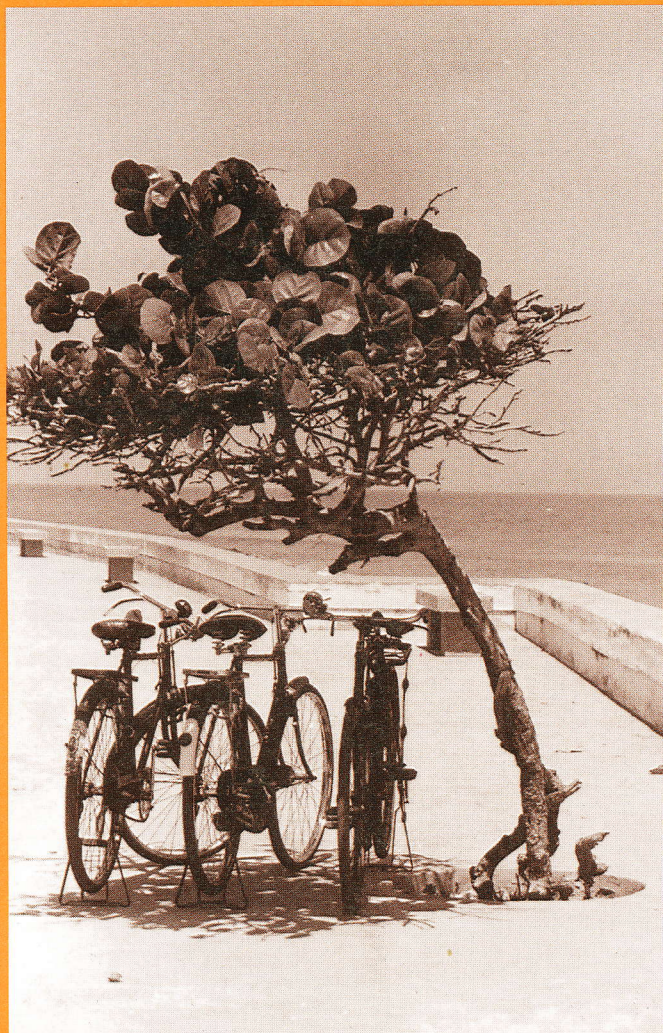
Telefon.....

Svenska Kvinnors Vänsterförbund
Viktoriahuset
Linnégatan 21
413 04 GÖTEBORG

BEGRÄNSAD
EFTERSÄNDNING

Vid definitiv

eftersändning återsänds
försändelsen med nya
adressen på baksidan
(ej adressidan)

I nästa nummer: internationellt

Här hittar du Vi Mänskor:

Göteborg: Alternativ Handel, Aniara, Frölunda Kulturhus, Haga Bokcafé, Pressbutiken, Pusterviksteatern, Röda rummet, Tidskriftsbutiken. **Gävle:** Alternativboden Lyktan. **Jönköping:** Bokcaféet i Jönköping. **Kalmar:** Bokcafé Arbetarkultur. **Karlstad:** Bokcafé. **Lund:** Tidskriftsbutiken. **Stockholm:** Kvinnobokhandeln Medusa. **Södertälje:** Mediett. **Uppsala:** Röda Rummet, Uppsala Bokcafé, Wahlbergs Tidningar och Tobaks AB.

Vi Mänskor